

DIGITAL RETTIGHETS- KLARERING

**RAPPORT FRA UTVALG NEDSATT
AV NFFS STYRE 2005-11-02**

**Gunnar Liestøl
Hans Marius Graasvold
Gisle Hannemyr
Mads Liland
Håkon Wium Lie**

12. juni 2006

Innholdsfortegnelse

1 Mandat, avgrensninger og hovedkonklusjon	3
2 Scenarier for bruk og gjenbruk.....	5
2.1 Scenariobeskrivelser.....	6
2.2 Scenario I: Tradisjonell papirutgivelse	6
2.3 Scenario II: Nettpublisering	9
2.4 Før vi går videre - noen avgrensninger og problemstillinger.....	13
3 Eksisterende klareringsløsninger	15
3.1 Kollektiv klarering.....	16
3.2 Individuell klarering	17
3.3 Adgangskontroll.....	19
3.4 Digital Rights Management (DRM)	20
3.5 Creative commons.....	21
3.6 Andre merkesystemer - Copymarks.....	27
4 Fremtidig scenario	27
4.1 Scenario III: Kommersielle allmenninger	27
5 Relevante eksempler	30
5.1 Kopinor	30
5.2 Norskspråklige tilbud	30
5.3 Internasjonalt.....	31
5.4 Blogg.....	31
5.5 Ad Google / Søkemotorer.....	31
5.6 Den lange halen	34
6 Sammenfatning og konklusjoner	35
6.1 Anbefalinger - forslag til tiltak.....	35
Kilder.....	36
Appendiks A: Opphavsrett - en kortfattet innføring.....	37
Appendiks B: Nøkkeltall for fotokopiering av beskyttede verk som skjer i skoler og kommuner i 2005.....	41
Appendiks C: Skisse til forretningsmodell i samband med formidling av vernede verk fra databaser.....	42
Appendiks D: Utvalgets medlemmer	42

1 Mandat, avgrensninger og hovedkonklusjon

Høsten 2005 arrangerte Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening det nordiske seminaret: «Et regime foran undergangen? Beredningsplaner for litteraturen» på Schæffergården i Danmark. På bakgrunn av debatten i seminaret vedtok NFFs styre den 2. november 2005 å nedsette et adhocutvalg for å utrede:

«... behovet for - og konsekvensene av - å etablere metoder for individuell digital rettighetsklarering som utøves av opphavsmannen selv. I utredningen tas det særlig hensyn til ønsket om å bevare de kollektive vederlagsordningene slik de forvaltes av Kopinor og Norwaco.»

Utvalget har hatt følgende sammensetning: Gunnar Liestøl (leder), Gisle Hannemyr, Mads Liland, Håkon Wium Lie og Hans Marius Graasvold (sekretær). Korte presentasjoner av utvalgets medlemmer finnes i appendix D. Utvalget møttes første gang 21. november 2005, og har hatt til sammen 11 møter, herunder ett heldagsmøte. Møtene funnet sted 21/11, 13/12, 6/1, 25/1, 2/2, 14/2, 1/3, 15/3, 6/4 (heldag), 19/4, 6/6. Avdelingsdirektør Hans Petter Fuglerud (Kopinor) og post. doc. Prodromos Tsiavos (LSE/UiO) har deltatt som spesielt inviterte ved to av møtene. Mellom møtene har utvalget i det vesentlige korrespondert på epost.

Utvalget har begrenset sine vurderinger til å gjelde bruk av litterære verk skrevet av NFFs medlemmer, typisk verk utgitt i bokform, i fagtidsskrifter eller vitenskapelige tidsskrifter og nettpubliserte fagartikler og lignende.

En av utvalgets hovedkonklusjoner er at den digitale verden tilbyr sprednings- og bruksmuligheter for rettighetsbelagte åndsverk som etablerte, kollektive forvaltningsregimer ikke vil være i stand til å fange opp. De bruksmulighetene som i dag tilbys gjennom Kopinors avtalelisenser er ikke tilpasset de forventninger om eller muligheter til bruk av verk som er tilgjengelig på Internett. Kartet og terrenget er inkompatible. Opphavsmennenes rettigheter og behov for fleksible løsninger kan først sikres fullt ut i en digital sammenheng om de kollektive ordningene blir tilpasset og supplert med mer individuelt baserte systemer. På denne bakgrunnen foreslår utvalget at NFF tar initiativet til at det utvikles nye, tilpassede klareringssystemer av typen *Creative Commons/Commercial Commons*, som tilbys medlemmene i tillegg til, og i forlengelse av de kollektive løsningene.

I en undersøkelse foretatt av MMI på oppdrag fra Kommunenes Sentralforbund (KS) og Kopinor om kopiering ved norske kommunale skoler i 2003, fremgår det at utskriften fra Internett totalt utgjør 14,6 mill. kopier, eller 2 % av det totale kopivolumet. Av disse er ca. 3,8 mill. klassifisert som vederlagspliktig/beskyttet materiale. En mindre undersøkelse av ca. 1000 av disse utskriftene viser at under 20 % av utskriftene kan knyttes opp mot NFFs

medlemmer. Over 50 % av sidene er lastet opp enten av kommersielle aktører (butikker etc.), eller organisasjoner (foreninger, offentlige institusjoner o. l.) uten økonomiske formål. Samme undersøkelse viser også at rundt 50 % av de 1000 utskriftene ikke har noen opphavsrettsnotis eller annen informasjon som angir tillatt bruk av verket, evt. om det er en forutsetning for bruk at det betales vederlag. Kun 2 % av sidene var merket med et forbud mot å ta utskrift uten avtale med rettighetshaver.

Som det fremgår av ovenstående er det for det *første* grunn til å tro at det totale antall vederlagspliktig materiale som skrives ut fra Internett ved norske kommunale skoler i dag er relativt lavt. Så vidt utvalget kjenner til foreligger det ikke tilsvarende statistisk materiale som indikerer hvordan forholdene er ved norske universiteter og høyskoler. For det *andre* er det knyttet stor usikkerhet til materialets rettighetsmessige status, ettersom det er uklart hvilke konsesjoner som evt. er gitt fra rettighetshaverens side mht. utskrift og andre typer utnyttelse.

Utvalgets mandat er primært å utrede konsekvensen av og behovet for å etablere metoder for individuell digital rettighetsklarering som utøves av opphavsmannen selv. All den tid «individuell digital rettighetsklarering som utøves av opphavsmannen selv» foreløpig er et relativt uavklart fenomen, er det ingen enkel oppgave å utrede konsekvenser av og behov for hvordan en slik klarering kan finne sted. Det sier seg selv at utredningen derfor i stor grad må vektlegge sondering og kartlegging av dette tildels uoversiktlige, ustabile og veiløse landskapet, snarere enn å komme med premature anbefalinger av entydige og varige løsninger.

Utvalget vil understreke viktigheten av at bruk av verk i elektronisk form, og spørsmålet om innkreving av vederlag for dette, blir problematisert av rettighetshavernes egne organisasjoner, og at de eksisterende kollektive vederlagsordningene diskuteres med sikte på – om nødvendig – å foreta nødvendige tilpasninger. Unnløtelser i denne sammenheng vil kunne bidra til å undergrave de kollektive vederlagsordningene og frata dem legitimitet blant så vel brukere som rettighetshavere.

For å få et klarere grep om problemfeltet har vi valgt en eksempeltilnærming. Gjennom beskrivelse av en serie scenarier prøver vi å belyse hvordan publisering og rettighetsklarering har vært, er og potensielt sett kan bli. På grunnlag av denne fremstillingen presenterer vi så anbefalinger for videre arbeid.

I del 2 beskrives og problematiserer to scenarier for publisering, henholdsvis tradisjonell papirutgivelse og nettpublisering. I del 3 foretar vi en gjennomgang av eksisterende klareringsløsninger, både kollektive og individuelle, og gir korte innføringer i eksisterende og planlagte digitale løsninger for rettighetsklarering. I del 4 skisseres så en tenkt fremtidig publiseringssituasjon der det foreligger fungerende differensierte ordninger for digital klarering. I del 5 presenteres en del eksempler på nettressurser og

bruksmåter som er relevante for NFF. Og i del 6 foreslås en rekke anbefalinger for hvordan NFF kan gå videre med dette viktige og utfordrende arbeidet.

2 Scenarier for bruk og gjenbruk

De rettigheter som reguleres gjennom opphavsrettlovgivingen er i all hovedsak rettigheter knyttet til fremstilling og tilgjengeliggjøring av *fysiske verks-eksemplarer*. Så lenge det dreier seg om slike eksemplarer – enten de forligger i analog form (f.eks.: bøker trykket på papir), eller digitalt (eks.: CD-plater), er dette et relativt oversiktlig og velregulert felt. Situasjonen er imidlertid mer komplisert når verk gjøres tilgjengelig som nedlastbare filer på Internett. Årsaken til denne komplikasjonen er at gjeldende lovgiving antar at bruk av verk har som sitt utgangspunkt et fysisk eksemplar av verket. Når rettighets-havere og publikum samhandler gjennom nettbasert bruk vil en «bokstavtro» tolking av lovverket lett føre til en regulering som verken er i samsvar med aktørenes forventninger, eksisterende praksis og/eller alminnelig rettsfølelse. Nedenfor belyses denne forskjellen gjennom grunnleggende eksempler eller scenarier.

Det som særlig kompliserer situasjonen, er muligheten til *gjenbruk* av verk, og *sekundærrettigheter* knyttet til gjenbruk. Før verket er utgitt må man anta at opphavspersonen har kontroll over sitt materiale. Også første gangs utgivelse, enten dette skjer på papir eller web må man anta at dette som regel skjer med opphavspersonens vitende og vilje¹. Etter at verket er utgitt åpner det seg imidlertid mulighet for ulike former for gjenbruk.

Mange former for gjenbruk, og hva slags vederlag som skal ytes for gjenbruk, reguleres av åndsverkslovens bestemmelser om tvangslisens og avtalelisens. Men åndsverkloven hjemler også visse former for vederlagsfri gjenbruk, (for eksempel retten til eksemplarframstilling til privat bruk). Det finnes også former for gjenbruk av utgitte som verk er uten lovhjemmel, men følger av sedvane (for eksempel retten til å pakke inn fisk i dagens avis). Atter andre former for gjenbruk er omstridt – som for eksempel retten til å indeksere opp et utgitt verk (på nett eller papir) for å gjøre det søkbart, slik nettselskapet *Google* har sagt at de akter å gjøre gjennom tjenesten *Google Book Search*.

Association of American Publishers har allerede annonsert at de akter å saksøke *Google* dersom selskapet går videre med denne planen (AAP 2005). Også *Googles* indeksering av innhold på nettet er i prinsippet et inngrep i opphavspersonens enerett til å råde over sitt verk. World Association of Newspapers (WAN), med base i Paris har flagget at de akter å undersøke

¹ Det eksisterer riktignok eksempler på at stjålet materiale (typisk interne eksemplarer av populære filmer og poplåter) legges ut på nett før ordinær lansering, men dette er klart ulovlige handlinger som ikke henger sammen med den mer normale bruk og gjenbruk av verk som vi i utredningen ønsker å fokusere på.

lovligheten av dette (Sandoval 2006), mens Mediebedriftens Landsforening her hjemme rett og slett slår fast at «Google bryter opphavsrettregler» (Haugstad 2006). Tysk høyesterett slo imidlertid i 2003 fast i konflikten mellom søketjenesten Paperboy og BGH at Paperboy hadde rett til å indeksere og lenke til materiale på nettet – med den begrunnelse at søkemotorer var en integrert del av nettet hvis funksjonalitet må aksepteres av den som legger ut materiale. En rett i USA har likeledes frifunnet Google i en tilsvarende sak (United States District Court 2006). Siden dette dreier seg om en rettsinstans på laveste nivå skal man ikke legge alt for mye vekt på avgjørelsen. Det som er interessant er imidlertid at dommen er skrevet med betydelig mer innsikt i teknologien og virkemåten til søkemotorer enn tidligere dommer i denne typen saker. Ikke minst er det interessant at dommen drøfter den eksisterende de facto standard for maskinlesbare instruksjoner til søkeroboter (robotstxt.org 1996), og konkluderer med at det er opp til den enkelte utgiver på Internett å sørge for å gi relevante instruksjoner til søkemotorenes roboter. Et nettsted som ikke benytter seg av de mekanismer som denne standarden setter, eller som gir søkerobotene misvisende instruksjoner, kan ikke påberope seg opphavsrettslig vern mot indeksering.

2.1 Scenariobeskrivelser

Vi har valgt å skissere tre ulike scenarioer. De to første, som vi har gitt overskriftene «Tradisjonell papirutgivelse» og «Nettpublisering», dreier seg om situasjonen slik vi mener den er i dag. Det tredje scenario har vi kalt «Kommersielle allmenninger» og skisserer en tenkt fremtid der det har kommet på plass løsninger for nettpublisering og innkreving av kompensasjon for kommersiell utnyttelse av materiale publisert på nett.

Utgangspunktet for scenariene er at en forfatter, Siri Skriver, har skrevet en (faglitterær) artikkel som hun ønsker å utgi. I scenarioene drøftes hvordan rettighetene til bruk og gjenbruk av Siris tekst forvaltes, avhengig om teksten gjøres tilgjengelig gjennom en tradisjonell utgivelse på papir, eller gjennom nettpublisering. I alle tilfellene går vi først gjennom de samme åtte aktuelle gjenbrukssituasjonene. For Nettpublisering og Kommersielle allmenninger tar vi i tillegg for oss gjenbrukssituasjoner som er spesifikke for disse.

Framstillingen bygger delvis på Jon Bings diskusjon av rettighetsproblemer knyttet opp mot digital publisering (Bing 2004). Bings tekst går imidlertid inn på en rekke jussfaglige problemstillinger som vi har valgt å utelate.

2.2 Scenario I: Tradisjonell papirutgivelse

Siri Skriver velger å tilby Utgiverforlaget å utgi artikkelen hennes i et fagtidsskrift.

For å gjøre dette, må hun skrive under en kontrakt der hun overdrar retten til å publisere artikkelen til Utgiverforlaget. Overdragelsen og dens omfang beskrives i en kontrakt der alle forhold omkring overdragelsen er eksplisitt beskrevet. For faglitterære utgivelser gjelder normalt at forlaget får enerett til å utgi verket i bokform, mens det gis en første rett til utgivelse i andre medier².

Enten Utgiverforlaget gir ut teksten i et tidsskrift eller i bok er forretningsmodellen knyttet til det fysiske eksemplaret. Utgiverforlaget tar seg betalt ved salg av eksemplarer (dvs. abonnementssalg og løssalg av enkelt eksemplarer – evt. også gjennom inntekter fra betalte annonser i tidsskrift-eksemplarene).

Det at teksten blir utgitt plasserer teksten i det offentlige rom. Dette innebærer at Lars Leser kan kjøpe seg et eksemplar av Siris tekst. Lars betaler for sitt eksemplar, og slik bidrar han til Utgiverforlagets inntjening.

Utgivelse åpner også for *gjenbruk* av teksten. Når Siris tekst gjenbrukes skjer dette typisk på flere måter³:

1) Lesing: Alle som har adgang til et eksemplar av tidsskriftet der teksten er utgitt, har lov til å lese denne teksten.

2) Privat kopiering: Så lenge det skjer innen det private sfære, kan både Lars Leser og Leif Låner bruke en kopimaskin og lage kopier av Siris tekst (åvl. § 12).

3) Privat utlån: Når Lars er ferdig med å lese tidsskriftet låner han det til Leif Låner. Dette kan Lars gjøre fordi han råder over et fysisk eksemplar som han kan spre videre (jf. åvl. § 19). Lars trenger verken å be om tillatelse eller å betale noe mer til Siri eller til Utgiverforlaget for å ha rett til å låne Siris artikkel til Leif.

4) Privat gjensalg: Lars kan også selge sitt brukte eksemplar av tidsskriftet (jf. åvl. § 19). Heller ikke dette trenger han å be om tillatelse til eller betale for.

5) Kopiering med hjemmel i avtalelisens: Nye eksemplarer av Siris tekst kan også kopieres opp på en kopimaskin og kopiene distribueres internt i en bedrift eller undervisningsinstitusjon, m.m. Denne kopieringen skjer i Norge i henhold til en kollektiv avtale med *Kopinor*. Bare bedrifter som har inngått avtale med Kopinor kan benytte seg av avtalelisens. Bedriften betaler en viss kompensasjon for denne typen kopier, som blir tilført et faglitterært fond. Pengene i fondet fordeles så til de forfattere som har rett til å søke fondet

² Jf. normalkontrakt for faglitteratur, se punkt 1.1 og 2.2. Denne første retten utnyttes eventuelt ved at forlag og forfatter på et senere tidspunkt inngår en egen avtale om dette, etter særskilte forhandlinger bl.a. om de økonomiske vilkårene. Kontrakten regulerer for eksempel hva slags vederlag Siri skal motta for utgivelsen, og hvilke rettigheter som overdras til utgiveren. For en tidsskriftpublisering er det vanlig med et fast beløp. Til gjengjeld har utgiver som regel bare rett til å bruke Siris tekst i en enkelt utgivelse. Ved bokutgivelse er gjerne vederlaget knyttet til antall solgte eksemplarer (*royalty*).

³ I det følgende vises til appendix A for utfyllende informasjon om åndsverklovens anvendelse i de ulike brukersituasjonene.

gjennom ulike stipendordninger (jf. åvl. §§ 13-18, 35-38a). Se for øvrig avsnitt 3.1 om kollektiv klarering.

6) Kopiering med hjemmel i individuell klarering: Alternativt kan teksten gjenbrukes i lærebøker, kompendier og andre typer ad hoc samlinger av tekst. For slik gjenbruk får Siri individuell kompensasjon. Siri har valgt å la organisasjonen *Lino* forvalte denne typen gjenbruksrettigheter. Lino sørger da for å klarere rettigheter med de som ønsker å foreta en slik eksemplarframstilling, og at Siri (minus et forvaltningsgebyr) får betalt for dette. Se for øvrig avsnitt 3.2 om individuell klarering.

7) Sitat: Det er lov å sitere fra et offentliggjort verk «i samsvar med god skikk og i den utstrekning formålet betinger» (åvl. § 22). Selv om sitatet rent teknisk er framstilling av et nytt eksemplar av en avgrenset del av et utgitt verk, og sånn sett er i inngrep med rettighetshavers enerett, så er det ikke vanlig å spørre om lov, eller å betale kompensasjon for å sitere. Sitatretten forutsetter imidlertid at sitatet brukes i en relevant sammenheng, for eksempel i samband med kommentar eller kritikk (for eksempel i anmeldelser eller debatter). Å gjengi en større del av et verk enn formålet tilsier under dekke av sitatretten regnes som et brudd på god skikk og er altså ikke lov.

8) Søk: En del selskaper og nettsted (viten.no, lokus.no, Retriever, Inspec, Medline, m.fl.) tilbyr søk i såkalte artikkelbaser som en betalingstjeneste. Utgiverforlaget har en avtale med ett av disse selskapene, og leverer en maskinlesbar utgave av sitt tidsskrift til søkeselskapet slik at den kan søkes på. Andre norske eksempler er Universitetsforlagets Idunn-database og Nasjonalbibliotekets nylige initiativ om å digitalisere «kulturarven». I sistnevnte tilfelle er poenget å gjøre tekst, som primært utgis i analogt format, tilgjengelig fra en digital plattform. Uten å bagatellisere betydelige konverteringsutfordringer, kan klareringsmekanismene – når databasen først er etablert – være frivillige avtaler, loven, avtalelisens eller en kombinasjon.

2.2.1 Oppsummering: Tradisjonell papirutgivelse

Som det går fram av overstående, er både overdragelse av rettigheter, samt bruk og gjenbruk av verk i form av fysiske eksemplarer i det vesentlige regulert av gjeldende lovverket. Reglene er også etter vår oppfatning rimelig godt i samsvar med publikums holdninger og praksis på dette området.

Utfordringene møter man først når verk som tidligere har vært utgitt i analog form, konverteres og gjøres tilgjengelig for allmennheten i digitale formater. Nasjonalbibliotekets digitaliseringsinitiativ utløser slik en del klareringsproblemer som må løses. Her er trolig forvaltningsorganisasjonene nødvendige for å etablere de avtaleforhold som velges, enten ved at det inngås avtale med de organisasjonene som forvalter sine medlemmers rettigheter, eller ved bruk av avtalelisens.

2.3 Scenario II: Nettpublisering

I stedet for å henvende seg til en utgiver legger Siri Skriver artikkelen sin ut på nett, der den blir tilgjengelig for et større publikum.

Hun kan enten legge den ut selv, for eksempel gjennom en utbredt programtype for selvpublisering som kalles «blogg» (av «web-logg»), eller hun kan henvende seg til en utgiver som publiserer på nett, som for eksempel det nettbaserte tidsskriftet *First Monday* (<http://www.firstmonday.org/>).

Andre mulige publiseringskanal for Siri Skriver er universitetenes OAI-løsninger (nasjonal overbygning). Disse kanalene er publiseringsarenaer som institusjonene stiller til disposisjon for egne vitenskapelig ansatte, slik at forskningsresultater kan publiseres for «fri» bruk over hele verden. Et lignende nettsted er *viten.no*, som drives av *Naturfagsenteret* (nasjonalt senter for naturfag i opplæringen, med UiO og NTNU som sentrale partnere - ideen er å være en arena for å formidle «gratis undervisningsprogrammer i realfag»). Også skolebokforlagene har begynt å publisere på nett. I forbindelse med utviklingen av nye læreverk suppleres det trykte verket med materiale på nett, og det tilbys «Elevlisenser» (for eksempel priset til kr. 100,-, som Aschehougs *www.lokus.no*) som en av komponentene som inngår i de ulike læremiddelpakkene.

Opphavsrettslig er det å publisere på nett ikke forskjellig fra å gjøre den samme teksten tilgjengelig på papir, men i praksis arter ting seg annerledes.

Nettpublisering foregår på den måten at verket digitaliseres, vanligvis og fortrinnsvis i webformatet HTML (HyperText Markup Language). Noen utgivere tilbyr også verk i form av formatet Portable Document Format (PDF) fra Adobe, enten som eneste format, eller som supplement til HTML.

Ved nettpublisering betjener forfatter eller utgiver seg av en lang rekke ulike forretningsmodeller (abonnement, pay-per-view, annonsefinansiering, verdiøkende tjenester), som det ikke er plass til å komme inn på her. Det som er felles for dem alle er at publikum, som i dette scenariet er representert ved Nils Nedlaster, enten det er mot betaling eller «gratis», får adgang til nedlasting av verket i en dertil egnet mediaspiller (for eksempel en nettleter som *Microsoft Internet Explorer*, *Safari*, *Opera* og *Firefox* eller dokumentleser som *Adobe Acrobat Reader*, eller – dersom det er snakk om musikk eller video – en såkalt *mediaspiller*). Videre legger teknologien og lovgivingen visse føringer på hva man har mulighet til å gjøre med den nedlastede kopi. Slike handlinger vil typisk være:

1) Lesing: Nils Nedlaster vil kunne lese artikkelen vha. dertil egnet programvare på sin datamaskin. For eksempel vil en nettleter kunne vise websider på skjermen, og en mediaspiller vil kunne spille ulike typer multimedieinnhold. Denne typen bruk av verket er i opphavsrettslig forstand å regne som en *fremføring*, som krever opphavsmannens samtykke dersom det skjer utenfor brukerens private område (jf. avsnitt A.2.1:).

2) Privat kopiering: Programvaren som gjør det mulig å lese/fremføre Siris tekst vil som regel også gjøre det mulig å fremstille permanente kopier av verket på egen harddisk, gjennom kommandoer som for eksempel «Lagre». En nettleser har også en egen utskriftfunksjon, slik at Nils Nedlaster har mulighet til å lage seg en permanent papirkopi av tekster han fremfører i nettleseren sin. Når Nils har lagret dokumentet, kan han også fremstille kopier for andre, for eksempel ved å sende det som vedlegg til e-brev han sender til venner innen sin nære krets.

3) Privat utlån: Se punkt 4.

4) Privat gjensalg: Fysiske verkseksemplarer som er lovlig ervervet, kan fritt selges eller gis bort til andre uten at det stilles krav til samtykke fra opphavsmannen. Slik er f. eks. tilfellet med en bok, som etter at kjøperen har lest den, selges videre til et antikvariat eller lånes bort til en venn. Det rettslige grunnlaget for at en slik viderespredning kan skje er at opphavsmannens enerett til spredning av verket – eller rettere; verkseksemplaret – opphører (eller «konsumeres») idet eksemplaret overdras til andre (åvl. § 19). Dette stiller seg imidlertid annerledes med *elektroniske* eksemplarer av vernede verk. Tilrådighetsstillelse av et verk, f. eks. som e-bok eller mp3-spiller, eller ved opplasting i et elektronisk nettverk, regnes ikke som spredning i opphavsrettslig forstand, men som en *fremføring*. Fremføringsretten konsumeres *ikke* ved overdragelse av verkseksemplarer. Utenfor det private område er privat gjensalg eller utlån av nedlastede elektroniske verkseksemplarer derfor ikke tillatt uten samtykke fra opphavsmannen. Se også brukssituasjon nr. 12 om innholdsdeling.

5) Kopiering med hjemmel i avtalelisens: For øyeblikket er det knyttet stor usikkerhet til spørsmålet om når det skal betales for papirutskrifter som tas av en tekst som er lagt ut på nettet, dvs. om det er å anse som en handling som krever samtykke fra opphavsmannen, og dermed utløser krav til avtalelisens (og at det derfor skal ytes vederlag til Kopinor for slike utskrifter). En lignende usikkerhet hefter ved det å sende kopier av teksten som vedlegg til e-brev sendt til kolleger og/eller klienter.

Det synes å være en utbredt oppfatning blant brukere at den omstendighet at rettighetshaver har lagt teksten ut på nett også er å anse som en implisitt lisens som gir Nils Nedlaster retten til å bruke teksten på måter han finner hensiktsmessig, og at dette inkluderer så vel utskrift som videresending som vedlegg til e-post. Denne tanken om «implisitt samtykke» til utstrakt rådighet over verk som er lagt ut på nett har endog støtte blant enkelte rettsteoretikere. Uten at det her skal tas stilling til om, eller i hvilke tilfeller, et slikt prinsipp må legges til grunn, kan det konstateres en uklarhet på området.

6) Kopiering med hjemmel i individuell klarering: Teksten som Siri har lagt ut på nettet kan gjenbrukes i lærebøker, kompendier og andre typer ad hoc samlinger av tekst. For slik gjenbruk får Siri individuell kompensasjon. Her er

det ingen forskjell mellom tekster lagt ut på nett, og tekster som er første-gangsutgitt på papir.

7) Sitat: På nettet kan sitat hyperlenkes på en slik måte at spesielt interesserte lesere kan klikke på sitatet og (f.eks.) tas til Siri Skriver sin hjemmeside for å lære mer om hennes utgivelser. For øvrig arter bruk av sitat på nett seg på samme måte som bruk av sitat i papirpublikasjoner.

8) Søk: En annen bruksmåte er de mulighetene som stilles til disposisjon via Internett for å søke i grensesprengende kunnskapsbaser etter det ukjente, det man i utgangspunktet ikke visste om. Her utfordres eksemplarframstillings-tankegangen som preger dagens lovgivning, men relativiserer også selve verksbegrepet, atomiserer tradisjonell tekstforståelse og kompliserer vederlagshandteringen betydelig.

Søkemotorer (som Google og andre) kopierer rutinemessig den tekst som Siri har lagt ut på nett i en database og gjør den søkbar. I utgangspunktet kan en slik kopiering stride mot opphavspersonens enerett til å råde over verket. I en fersk dom fra USA (United States District Court 2006) legges det imidlertid til grunn at å legge verk ut på nett innebærer en implisitt lisens til at verkene kan kopieres inn i en søkemotors database av en såkalt robot, med mindre sidene er merket på en måte som angir at slike roboter ikke har adgang til disse sidene i samsvar med den på nettet etablerte standard for robotekskludering (jf. *www.robotstxt.org*). Denne dommen har imidlertid ingen rettskildemessig vekt i Norge, hvor rettstilstanden fortsatt er uklar. Foreløpig er det grunn til å anta at åndsverkloven i en del tilfeller er til hinder for den kopiering som søkeroboter foretar, ettersom enhver fremstilling av elektroniske eksemplarer – permanente og midlertidige – i utgangspunktet er underlagt opphavsmannens enerett.

I tillegg til de åtte situasjonene som er beskrevet over, finnes det (minst) ytterligere fem brukssituasjoner som er spesifikke for nettet. Disse beskrives skjematisk nedenfor:

9) Metasøk: Noen søketjenester gir tilgang til flere andre søketjenester fra en side. Nils kan taste inn søkekriteria på en side og metasøketjenesten returnerer søkeresultater fra andre søketjenester. Dette kan skje ved at metasøketjenesten selv henter inn søkeresultater fra andre søketjenester eller ved at metasøketjenesten sender brukeren over til en annen søketjeneste gjennom en lenke. Fordelen for brukeren er at hun slipper å taste inn søkekriterier flere ganger. Et eksempel på en metasøketjeneste er *www.dog-pile.com*. I Trondheim tingrett ble en metasøketjeneste (Supersøk) nylig funnet å være i strid med markedsføringsloven, men ikke i strid med åndsverksloven.

10) Pekerhenvisninger: Nils liker teksten til Siri så godt at han synes at andre bør kjenne til den. Han legger derfor inn pekere til Siris artikkel på nettet i sin blogg. Det samme gjør en annen, kommersiell aktør. Det er i dag ulike oppfatninger mht. om dette er tillatt eller ikke. Ett syn er at denne typen

såkalte «dyplenker⁴» ikke er tillatt (jf. dommen mot danske «Newsbooster»), enten fordi pekeren innebærer en tilgjengeliggjøring av verket det pekes til (slik at opphavsmannens samtykke er nødvendig) eller fordi pekeren innebærer en type utnyttelse av verket det pekes til som er i strid med konkurranse- eller markedsføringsrettslige prinsipper. Motsatt har det vært hevdet at denne typen lenking må betraktes som en type lovlig henvisning, hvis eneste funksjon er å fortelle andre nettbrukere hvor verket er å finne⁵. Rettstilstanden i Norge er i dag uklar, og spørsmålet om hvorvidt lenking skal betraktes som en type tilgjengeliggjøring som krever opphavsmannens samtykke har hittil ikke vært endelig drøftet av norske domstoler.

Det kan nevnes at Høyesterett i Norge, i den såkalte *Napster.no*-saken (inntatt i Rt. 2005 s. 41), ikke tok stilling til om lenking måtte betraktes som tilgjengeliggjøring i åndsverklovens forstand. Utvalget ser det ikke som nødvendig å redegjøre nærmere for sitt syn på dommens premisser på dette punktet. Som nevnt over, kan det imidlertid slås fast at det fortsatt er betydelig uklarhet knyttet til spørsmålet om bruk av pekere innebærer en opphavsrettslig relevant handling, og som derfor krever opphavsmannens samtykke.

11) Syndikeringsstrømmer: Bjarne Blogger har satt opp sin blogg slik at den speiler noen av verkene som Siri legger ut på nett vha. en teknologi som kalles RSS (Real Simple Syndication). Den fungerer slik at deler av det Siri Skriver publiserer i sin blogg, kopieres til Bjarnes blogg og blir en del av innholdet der. Slik kopiering er et inngrep i opphavspersonens enerett (og altså i utgangspunktet forbudt). Noen vil imidlertid hevde at all den tid Siri har valgt å publisere på nett, så foreligger det en *implisitt lisens* til å kopiere deler av innholdet via RSS.

12) Rammer, inkludering: Sverre Snylter lager ikke noe eget innhold på sine websider. I stedet bruker han visse web-baserte teknologier til å *inkludere* innhold fra andre websider, slik som Siris, slik at dette innholdet *framstår som om* det var lagt ut på Sverres websider. Sverre sørger for at han ikke på noe tidspunkt kopierer innholdet. Alt han gjør, er å flette pekere til det inn i en snedig oppsatt nettside. Men innholdet blir fortsatt levert *direkte* fra rettighetshavers side til Leif Lesers nettleser, uten å være innom Sverres system. Det er derfor på det rene at Sverre ikke krenker opphavsmannens enerett til eksemplarfremstilling av innholdet. Et annet spørsmål er om dette innebærer en måte å gjøre innholdet tilgjengelig på som krenker eneretten til tilgjengeliggjøring. Rettstilstanden på dette området er per i dag uklar, jf. hva som er sagt om pekerhenvisninger ovenfor. Det er også slik at Sverre Snylter i dette tilfellet antakelig opptrer i strid med kravet til god forretningsskikk i Markedsføringslovens § 1 og forbudet i § 8a mot «urimelig utnyttelse av en

⁴ Etter vår oppfatning er det under enhver omstendighet ikke hensiktsmessig å operere med slike kategorier av pekere. World Wide Web har ingen begynnelse eller slutt, topp eller bunn, og ordet «dyplenker» er derfor meningsløst (jf. Bray 2003).

⁵ Slik konkluderte tysk høyesterett i den såkalte Paperboy-dommen (17. juli 2003)

annens innsats». I en tvist mellom Tono og Internett-portalen *Mixmus*, som benyttet seg av slike teknikker for å «stream» musikk fra diverse Tono-partnere, valgte Tono å inngå forlik fremfor å prøve saken rettslig.

13) Innholdsdeling, fildeling: Når Nils Nedlaster har laget en privat kopi av teksten kan han dele denne med andre over nettet vha. teknologi som går under navn som innholdsdeling, fildeling eller peer-to-peer (P2P).

Verktøyene som brukes til dette er typisk protokoller⁶ som Gnutella eller Bittorrent. De arter seg slik at de personer som på et bestemt tidspunkt kjører et slikt program inngår i et nettverk der de gjør (deler av) innholdet på sin harddisk tilgjengelig for andre som deltar i nettverket. Innhold som gjøres tilgjengelig på denne måten kan altså deles mellom samtlige aktører i nettverket uten at de på noe tidspunkt befinner seg på en sentral fil tjener.

Dersom den som sitter med rettighetene til materialet ikke har gitt sin tillatelse til innholdsdelingen, er det åpenbart en handling som er strid med opphavsmannes enerett til eksemplarframstilling. Altså er dette ulovlig.

Det finnes også mange eksempler på innholdsdeling brukt som en alternativ distribusjonskanal, der delingen skjer med rettighetshavers velsignelse og teknikken rett og slett brukes som et effektivt og lavkost-alternativ til webtjenerbasert publisering for å få spredt innhold til en større krets. Eksempler på dette er deling av egenutviklede pedagogiske opplegg, oppgaver og annet undervisningsmaterieell som lærerne i skoleverket «deler» med hverandre via fildelingstjenester på Internett.

I dag er innholdsdeling imidlertid en kontroversiell spredningsform, fordi det er vanskelig for de som deltar i slike nettverk å vite om det materialet som til enhver tid befinner seg i nettverket er der med eller uten tillatelse fra rettighetshaverne.

2.3.1 Oppsummering: Nettpublisering

Noe av det vi ønsker å få fram med overstående, er at dagens åndsverklov bare i begrenset grad kan sies å være hensiktsmessig som basis for å regulere nettpublisering. De mange uavklarte områdene (jf. striden om hvorvidt utskrift av nettsider på papir krever avtale med Kopinor, uklarheten omkring lovligheten av søkemotorenes indeksering, pekerproblematikken, m.m.) indikerer at dette er et område der dagens lovverk både er mangelfullt og uhensiktsmessig.

2.4 Før vi går videre – noen avgrensninger og problemstillinger

Forenklet kan man si at de to scenariene som er presentert ovenfor, omfatter tre utgiversituasjoner:

⁶ En *protokoll* er i denne forbindelse en standardisert metode for utveksling av informasjon via nettet.

2.4.1 Utgitte verk i analogt format.

Innenfor denne kategorien mener utvalget at loven, forlagskontrakter og gjenbruksregimer er godt utbygd og velfungerende. Dette omfatter størsteparten av NFFs medlemmers utgivelser i dag.

2.4.2 Analoge verk gjenbrukt i digitalt format

Det dreier seg om tjenester der innholdet i trykte medier (aviser, tidsskrifter, bøker) digitaliseres og gjøres tilgjengelig for publikum gjennom søkbare databaser, som for eksempel *Retriever* og *Idunn*. Tilgjengeliggjøring av verkene som befinner seg i slike databaser skjer på grunnlag av abonnementsavtaler, etter betaling og tildeling av passord, og vil mest sannsynlig fortsette på denne måten.

Det er mer usikkert hvordan tilgang til kulturarvdata-baser, som den Nasjonalbiblioteket planlegger, kan håndteres. Her er det flere problemstillinger: Deler av slike baser vil naturlig nok gi brukeren «fri» tilgang, mens andre deler inneholder verk som er kommersielt aktive og må kjøpes. Hvilke forretningsmodeller vi her være tjenlige? Hvordan organiserer man samspillet mellom abonnements- og konsortieavtaler, på den ene siden, og kollektive klareringsregimer (for eksempel avtalelisens) og individuelt baserte klareringsløsninger (for eksempel *Creative Commons*) på den andre. Hva blir forvaltningsorganisasjonenes rolle? Den nye åndsverkloven åpner for digital avtalelisens innenfor biblioteksektoren – hvordan håndteres dette i praksis? Kan bibliotekvederlagsmodellen utvides til også å omfatte digital tilgjengeliggjøring av rettighetsbelagte verk?

Etter utvalgets syn er regimer av typen Creative Commons i liten grad anvendbare her. Avtaler om bruk må ventelig inngås mellom rettighetshaverne (og deres organisasjoner) og brukerne, men utvalget er usikkert på om – i alle fall hvordan – avtalelisens kan brukes.

2.4.3 Utgitte verk i digitalt format

Utgivelse ved eksplisitt samtykke:

- a. Lastes opp i «repositories» av Nasjonalbibliotek-typen (se problemstillinger ovenfor).
- b. Kommersielle utgivelser. Vanlige forlagsavtaler. Abonnement og passord.
- c. «Fri» tilgang (for eksempel: *viten.no*, OAI-løsninger, reklamefinansierte nettaviser og søkeselskaper, produkt- og tjenesteinformasjon, offentlig informasjon, bedriftspresentasjoner).

Bruk av CC i kombinasjon med OAI-løsninger drøftes av Esther Hoorn og Maurits van der Graaf i *Copyright Issues in Open Access Research Journals* i D-Lib Magazine, vol. 12, no. 2 (Hoorn og Graaf 2006).

- d. Blogg, fildeling mm. Poenget med denne virksomheten er naturlig nok å bli «brukt» og kommentert og så videre, men verk som gjøres tilgjengelig på denne måten, er vanligvis ikke utstyrt med en rettighetsnotis eller liknende.

Utvalget oppfatter Scenario II, brukersituasjonene 8-11 slik at nevnte regimer utvikles fordi Siri Skrivners materiale *oppfattes* å være tilgjengeliggjort med implisitt samtykke, og dermed «fritt». Den må gjøres eksplisitt. CC kan fylle en slik funksjon.

Utgivelse med implisitt samtykke

- e. For utvalget er det uklart hvilke verk – bortsett fra de man upresist kan si å tilhøre blogg-kulturen, som faller inn under denne kategorien. Hva er omfanget, og hvordan kan man vente at området utvikler seg? I hvilken grad er dette en arena med relevans for NFFs medlemmer?

Det sier seg selv at klareringsregimer av type *Creative Commons* er relevant først i en digital kontekst. Av utgiversituasjonene som er nevnt ovenfor, er pkt. 2.4.3 d og e (i noen grad 2.4.3 c) de aktuelle.

Noen problemstillinger i tillegg: Hva er de faglige og praktiske fordelene for opphavsmennene med selv-publisering og Creative Commons-lisensiering? Hva kan konsekvensene bli for kommersiell publiseringsevne, grunnlaget for vederlagsinnkreving og for gjeldende stipendtildelings-politikk? Hvordan kan et framtidig tilbud av typen Creative Commons-lisensiering organiseres og finansieres? Hva blir søkemotorenes (f. eks. Googles) framtidige rolle som tekstmonopolister? Utvalget drøfter disse problemstillingene nedenfor.

3 Eksisterende klareringsløsninger

Forenklet kan litterære rettigheter handteres enten individuelt eller kollektivt. Med individuell klarering kan forstås innhenting av samtykke til bruk av enkeltverk direkte fra opphavspersonen selv, og betaling for bruken direkte til han eller henne. Kollektiv klarering i sin reneste form defineres gjerne som klarering for bruk av alle åndsverk som er utgitt og vernet av åndsverkloven (såkalt «blanket licencing»). I sistnevnte tilfelle kan innkrevde vederlag kanaliseres til opphavspersonens organisasjoner som fordeler samlede fondsmidler i form av prosjektstipender og lignende.

Et annet definisjonspar kan, på den ene siden, være de tilfeller der opphavspersonene velger å handtere sine rettigheter på *egenhånd*, eller om opphavspersonen, på den andre siden, overlater forvaltningen til en *forvaltningsorganisasjon* som via sin «mellommannsposisjon» ivaretar kollektivets (og den enkeltes) interesser.

Forvaltningsorganisasjonen velges fordi opphavspersonene oppnår en langt sterkere forhandlingsposisjon ved å være knyttet til et fellesskap enn når man

står alene. Dessuten er forvaltningsorganisasjonene svært arbeidsbesparende både for opphavspersoner og ikke minst for brukerne, og de ulike avtalemekanismer som anvendes, har vist seg å være meget effektive. Endelig er forvaltningsorganisasjonenes vederlagshandtering kostnads-effektiv og gjør det rasjonelt å handtere jamvel småbeløp, som det ellers ville være umulig (administrativt og kostnadsmessig) å kreve inn.

Uavhengig av hvilken definisjon man velger, er det i praksis likevel slik at den individuelle klarering vil ha innslag av kollektiv forvaltning, mens kollektive regimer kan ha innebygd individuelt baserte løsninger. For eksempel er avtalelisens (se nedenfor) en effektiv måte å inngå (kollektiv) avtale på, mens innkrevde vederlag kan distribueres enten kollektivt (Norge) eller individuelt (Danmark). Det avgjørende er perspektivet man betrakter landskapet ut fra (opphavsmanns- eller brukerperspektiv, prinsippene for avtaleinngåelse og vederlagshåndtering m.m.).

3.1 Kollektiv klarering

3.1.1 Avtalelisens

Gjennom avtalelisens kan enkeltbrukere eller grupper av brukere forhandle med en organisasjon som representerer en vesentlig del av opphavsmenn til litterære (og andre) verk om rett til - mot vederlag - å bruke verkene, f. eks. ved kringkasting eller fotokopiering. Organisasjonen med ansvar for dette på fotokopieringsområdet er i dag Kopinor. Dersom man inngår en slik avtale kan kopiering med hjemmel i avtalelisens utføres. Uten slik avtale er kopiering ulovlig inntil man evt. skaffer seg tillatelse gjennom individuell klarering (se avsnitt 3.2).

Gjennom endringer i åndsverkloven i 2005 er lovens avtalelisensbestemmelser utvidet til å gjelde på det digitale området, og det er således lagt til rette for en tilsvarende utvidelse av Kopinors virksomhet.

Som et alminnelig utgangspunkt kan det sies at Kopinor forvalter de rettighetene som ikke 1) klareres av rettighetshaver selv eller; 2) kan utledes av åndsverklovens «låneregler». Således må Kopinor, ved inngåelse av avtalelisens på det digitale området, ta hensyn til hvorvidt verket er klarert på annen måte.

Åndsverkloven åpner i dag for avtalelisens på følgende områder:

1. Lærere og elevers opptak av sin egen fremføring av verk i forbindelse med undervisning (§ 13).
2. Eksemplarframstilling av verk til bruk i egen undervisningsvirksomhet (§ 13b).
3. Eksemplarframstilling av verk i institusjoner, ervervsvirksomhet mv. (§ 14).

4. Eksemplarfremstilling av verk i arkiv, bibliotek og museer (§ 16a).
5. Opptak av film eller bilde for funksjonshemmede (§ 17b).
6. Kringkastingsforetaks kringkasting av verk (§§ 30, 32 og 34).

For den samlede kopieringen i 2004 har kommunene betalt til sammen kr 94,8 mill. kr i vederlag til Kopinor. For øvrig vises til Appendiks B: *Nøkkeltall for fotokopiering av beskyttede verk som skjer i skoler og kommuner i 2005.*

3.1.2 Tvangslisens

Gjennom *tvangslisens* gis allmennheten rett til bestemte former for bruk uten at det er nødvendig å innhente samtykke fra rettighetshaver. Tvangslisens utløses av bestemmelse i lov eller annen bestemmelse av offentlig myndighet, f.eks. forskrift. Det er et vesentlig kjennetegn ved tvangslisens at rettighetshaver ikke kan motsette seg bruken.

På området for tvangslisens åpnes i dag for følgende bruksmåter/-områder:

- Fremstilling av eksemplarer av verk til bruk ved offentlig eksamen (åvl. § 13a).
- Fremstilling og bruk av opptak av litterære eller vitenskapelige verk for funksjonshemmede (§ 17a).
- Fremstilling av samleverk til bruk i gudstjeneste, undervisning m.v. (§ 18).
- Gjengivelse av fotografiske verk i diverse skrifter ment for allmennopplysning eller opplæring (§ 23 annet ledd).
- Gjengivelse av kunstverk og fotografiske verk i aviser, kringkasting m.v. i forbindelse med dagshending (åvl. § 23a).

Tilsvarende som for avtalelisensbestemmelsene gjelder her at eksemplarfremstillingen kan skje i enhver form, eventuelt fra en form til en annen (analogt til digitalt eller omvendt).

3.2 Individuell klarering

I sin reneste form klareres rettigheter individuelt når opphavspersonen selv står for all kontakt med brukerne, inngår avtaler og krever selv inn vederlag for den utnyttelsen som har funnet sted. Slik klarering kan foregå postalt, telefonisk og/eller via e-post, og vil normalt angå analoge verk.

Opphavspersonen kan også velge å utgi sine verk på eget forlag, eller verket gjøres tilgjengelig via Internett. Klareringsmekanismene kan da være regimer av typen Creative Commons eller mer sofistikerte DRM- og beskyttelsessystemer.

En opphavsperson som velger å inngå kontrakt med et kommersielt forlag om utgivelse av sitt verk, opptrer fremdeles på individuelt grunnlag, men overlater til forlaget (som mellommann) å representere seg på et nærmere

avtalefestet område. Det er kutyme i Norge at forlagskontrakter inngås på grunnlag av «Normalavtaler» som er framforhandlet (kollektivt!) på overgripende organisasjonsnivå. Men selve avtalen som signeres, er selvsagt en bilateral affære mellom forfatteren og hennes forlegger. Forfatterens royalty betales normalt direkte og individuelt.

Opphavsmannspersonens rettigheter til egne prestasjoner – når de ikke er bundet av forlagskontrakter og lignende om førstegangsutgivelse – kan overdras til forvaltningsorganisasjoner. LINO kan brukes som eksempel.

LINO arbeider på grunnlag av individuelle fullmakter. En forfatter eller oversetter signerer en «Forvaltningsavtale» og overdrar dermed en fullmakt til en forening (for eksempel NFF) der vedkommende er medlem. Fullmakten autoriserer NFF til å representere medlemmet på nærmere fastsatte vilkår. I sin tur overlater NFF administreringen av forvaltningsoppdraget – kollektivt – til LINO. Således er det NFF som formelt er LINO-medlem og ikke den enkelte skribent. Men uorganiserte skribenter kan etter søknad til LINOs styre godkjennes som direkte medlemmer; i skrivende stund er om lag 10 % av LINO-medlemmene «direkte».

Gjennom fullmakten gis NFF/LINO en *eksklusiv* rett til å *inngå avtale* om verksutnyttelse. Men retten til verksutnyttelse som det inngås avtale om, vil normalt være ikke-eksklusiv. Den kan i noen tilfeller være eksklusiv, men det er et forhandlingsspørsmål.

Den eksklusive autorisasjon blir relativisert ved den reservasjonsrett den enkelte skribent gis ved å kunne unnta fra forvaltningsoppdraget bestemte verk, bruksområder, medier og lignende. Denne unntaksbestemmelsen er en hovedårsak til at Konkurransetilsynet har gitt LINO dispensasjon fra konkurranseloven.

Lisensiering. LINO inngår avtaler om gjenbruk av medlemmenes verk. Slike avtaler kan unntaksvis gjelde enkeltverk, men omfatter normalt et konkret verks-korpus for et bestemt, skreddersydd formål. I noen tilfeller kan også slike avtaler ha preg av «blanket licencing», men da naturlig nok begrenset til *medlemmenes* samlede portefølje.

Vederlag kreves inn individuelt, gjerne på grunnlag av produksjonsvolum, produksjonsrett, antall medlemmer i brukerpopulasjonen eller tilsvarende løsninger. («Pay-per-view» og tilsvarende bruker-frekvens-løsninger er mer kompliserte og kostnadskrevenne å administrere, og er i liten grad valgt). Bidrag fra flere bruksområder samles og distribueres under ett, normalt et par ganger årlig.

3.2.1 Eksempler på individuell klarering

Fordi dagens lovverk både er uklart og dels uhensiktsmessig i forhold til nettpublisering, kan det være aktuelt å se på andre måter å regulere bruk og

gjenbruk av verk på nett. Nedenfor følger en gjennomgang av aktuelle reguleringsmekanismer som kan brukes i samband med nettpublisering.

I åndsverkloven snakkes det særlig om regulering i form av effektive tekniske beskyttelsessystemer. Dette omfatter både adgangskontroll (det vil si tilgangssperre inntil visse vilkår er oppfylt) og DRM, som er sperrer som regulerer bruken etter at produktet er anskaffet. Vi finner det hensiktsmessig å skille mellom de to, og det er derfor gjort under.

3.3 Adgangskontroll

Adgangskontroll (i samband med nettdistribusjon av verk) innebærer at tilgangen til å laste ned et bestemt verk fra nettet er sperret inntil visse vilkår er oppfylt (for eksempel at man betaler eller tegner abonnement).

Adgangskontroll er den reguleringsmekanismen som ligner mest på den vi kjenner fra tradisjonell publisering (der verk distribueres som fysiske eksemplarer). Man får for eksempel ikke lov til å ta med seg et eksemplar av en bok ut av en bokhandel før man har betalt for den, og på samme måten vil en adgangskontrollert tjeneste først gi tilgang til verket etter at betaling har funnet sted.

En viktig forskjell på salg av fysiske eksemplarer og adgangskontroll er at mens man som regel ikke må skrive under på en kontrakt for å kunne kjøpe et tidsskrift, er det vanlig å koble adgangskontroll til en brukeravtale. En slik avtale kan typisk gjøres ved en såkalt «click-wrap kontrakt» - altså en adgangskontroll som er knyttet til «knapp» i nedlastingsgrensesnittet der brukeren må markere «Jeg er enig» eller lignende som må klikkes på (aktiveres) før brukeren får adgang til å laste ned verk.

Ved å innføre en slik kontraktsregulert relasjon mellom rettighetshaver og bruker kan bruk og gjenbruk av verket reguleres gjennom den eksplisitt inngåtte kontrakt, snarere enn gjennom generell opphavsrettlovgiving.

Særlig ved salg og abonnement på verk gjennom dokumentdatabaser og andre betalingstjenester på nettet er det vanlig å bruke kontrakter for å regulere bruk og gjenbruk av verkene. Her er et eksempel på en slik kontakt som regulerer bruken av *ACM Digital Library* (abonnementstjeneste):

«You may make digital or hard copies of the individual articles that you are entitled to access for personal or classroom use, as long as the copies are not made or distributed for profit or commercial advantage and they bear the ACM copyright notice. You may assemble and distribute links that point to works in the ACM Digital Library. Please do not use robots or intelligent agents: they degrade the performance of the system for everyone, and are not a proper use of the ACM Portal. ACM reserves the right to suspend, or even cancel your subscription, if systematic downloading is discovered.»

Denne kontrakten hjemler altså lenking, utskrift og nedlasting av kopier av individuelle artikler, men ikke bruk av roboter til indeksering eller systematisk nedlasting.

Adgangskontrollerte tjenester er typisk tilgjengelig i form av abonnement (dvs. at abonnenter har tilgang til samtlige tekster fra en eller flere nettbaserte publikasjoner i abonnentsperioden). Noen nettbaserte utgivere selger imidlertid også tilgang til enkeltstående publikasjoner.

3.4 Digital Rights Management (DRM)

DRM en form for regulering som i første rekke retter seg mot verk som distribueres digitalt, og over nett⁷.

DRM er en type regulering som følger verket. I motsetning til adgangskontroll (effektiv før verket er tilgjengelig for brukeren), er DRM en regulering som først har effekt *etter* at kunden har fått adgang til verket. Et DRM-system vil altså følge verket i hele verkets levetid. Rent teknisk fungerer et DRM-system slik at systemet forvaltes av en spesiell avspiller (for eksempel et bestemt dokumentleseprogram, som *eReader*, eller en bestemt mediaspiller, som *Windows Media Player*), og bruk av verket er betinget av at forbrukeren benytter denne bestemte avspilleren.

Ofte ser man at bruken av DRM begrunnes med at det er ønskelig å forhindre lovlig eller ulovlig kopiering av verk. Hvorvidt en slik kopieringssperre faktisk kan fungere i praksis er en diskusjon vi skal la ligge i denne omgang. Det som imidlertid er den praktiske effekt av DRM er at brukeren er låst til en bestemt avspiller, og at det teknologiselskap som eier denne avspiller-teknologien har dermed et slags monopol på å gjøre verket tilgjengelig.

DRM forveksles ofte med adgangskontroll. Etter vår oppfatning er det hensiktsmessig å kunne sondre klart mellom adgangskontroll og DRM. Adgangskontroll er en regulering som vi ser som en helt naturlig del av netthandel, på samme måte som det å ha lås på varelageret er en naturlig del av å drive forretningsvirksomhet i den fysiske verden. DRM er ingen nødvendig forutsetning for handel med verk over nett, og åpner opp for så opplagte misbruk og konkurransevridning at bruken av DRM bør reguleres langt strengere enn tilfellet er i dag.

Det kan settes spørsmålstejn ved om det er hensiktsmessig å gi rettslig vern til DRM, ettersom det uansett vil være ulovlig å fremstille eksemplarer mot rettighetshavers ønske.

⁷ Det eksisterer også «analog» DRM, og DRM som hefter ved fysiske eksemplarer. For eksempel selger selskapet Macrovision en teknologi som har som formål å hindre privatkopiering av analog video.

3.5 Creative commons

Creative Commons er navnet på et system for å uttrykke opphavsrettigheter som har utspring i en frivillig organisasjon som ble etablert i 2001 av den amerikanske jusprofessoren Lawrence Lessig, James Boyle, Michael Carroll, Hal Abelson, Eric Saltzman, og Eric Eldred.

Organisasjonen er formelt registrert som *Creative Commons Corporation* i Massachusetts, USA, med kontorer i San Francisco, USA og London, UK.

Hovedproduktet er et rammeverk for å uttrykke og markere rettigheter knyttet til åndsverk som (så langt) er oversatt til 29 jurisdiksjoner. Sverige er det eneste skandinaviske land som er representert, men det pågår arbeid med å tilpasse rammeverket til norsk jurisdiksjon⁸.

Motivasjonen bak Creative Commons er primært et ønske om å åpne opp for et mer fleksibelt system når det gjelder å beskrive hva slags rettigheter som hefter ved et verk.

Tradisjonelt har opphavsrett til et verk implisert «All rights reserved». Det eksisterer også et alternativ til dette som går under navnet Copyleft, og som kan oppsummeres med mottoet «All rights reversed» (altså at alle rettigheter går over fra opphavspersonen til brukeren). Creative Commons befinner seg et sted mellom disse to ytterpunktene, og har valgt «Some rights reserved» som motto.

En vesentlig attraksjon ved Creative Commons er at det legger til rette for å ta i bruk en rekke nye distribusjons- og bruksformer som er en konsekvens av utbredelsen at Internett, og det faktum at digitale eksemplarer av verk meget enkelt kan kopieres og distribueres over digitale nett.

3.5.1 Introduksjon til Creative Commons

Creative Commons (CC) er et lisensrammeverk som er tuftet på eksisterende opphavsrettslovgiving. Dette rammeverket har to hovedformål.

1. For det første skal CC muliggjøre en mer fleksibel regulering av opphavsrett, der de rettighetshavere som ønsker det kan tillate en større grad av informasjonsdeling og gjenbruk enn det som følger av dagens praksis og regulering av åndsverkområdet.
2. For det andre skal CC bidra til å forenkle prosessene rundt lovlig og regulert informasjonsdeling.

Tilslutning til rammeverket er frivillig. Det er i utgangspunktet opp til den enkelte opphavsperson eller rettighetshaver om han eller hun ønsker at en eller flere av de verk som vedkommende har alle rettigheter til skal gjøres tilgjengelig innenfor CC rammeverket. Har verket flere rettighetshavere må

⁸ Jf. <http://www.creativecommons.no/>.

samtligge være enige for at verket skal kunne gjøres tilgjengelig innenfor CC rammeverket. Har opphavspersonen overført noen av sine rettigheter til en utgiver eller til en klareringsorganisasjon (som for eksempel Lino) må også disse være inneforstått med at verket gjøres tilgjengelig innenfor CC rammeverket.

Rammeverket tar utgangspunkt i åndsverklovgivingens grunnregel om at opphavspersonen har rett til å råde over eget verk. Under CC benyttes denne grunnregelen på den måten at verket kan stilles til rådighet for bestemte målgrupper, bruksformer og forretningsmodeller under nærmere angitte betingelser. Betingelsene hefter ved verket i form av en eksplisitt *brukslisens*.

En mulig innvending mot lisensen er at brukeren ikke har skrevet under en kontrakt som forplikter brukeren til å rette seg etter lisensen. Verket er imidlertid opphavsrettslig beskyttet, så i utgangspunktet har brukeren *ingen* rettigheter ut over retten til å forbruke det eksemplar han eller hun har fått lovlig tilgang til. De eneste rettighetene som gis ut over dette gis gjennom lisensen. Man må derfor anta at dersom brukeren ønsker å gjøre bruk av disse rettighetene, må lisensen godtas. Dermed blir også lisensen bindene uten at noen kontrakt skrives mellom partene. Til dette skal det også sies at det for avtaler som inngås på opphavsrettens område ikke gjelder noe formkrav, slik at avtaler/lisenser kan etableres skriftlig som muntlig.

CC rammeverket åpner altså opp for bruk av fleksible lisenser der opphavspersoner innenfor såkalte kreative disipliner som tekst, lyd, bilde, video osv. kan nyttegjøre seg Internett som en distribusjons- og markedsføringskanal, men uten å måtte oppgi andre typer rettigheter – for eksempel retten til kommersiell utnyttelse av verket. Rammeverket muliggjør for eksempel lisenser som innebærer at autorer og andre opphavspersoner å tilby hele eller deler av sine verk gratis til offentligheten for ikke-kommersiell bruk, mens man beholder muligheten for å kreve normal kompensasjon for kommersiell bruk av verket. Andre CC-lisensbestemmelser regulerer f.eks. adgangen til sampling, gjenbruk, viderespredning, kreditering osv.

CC-lisensierte verk kan fritt distribueres (dvs. superdistribusjon - enhver mottaker har rett til å distribuere verket videre til andre) over Internett og andre kanaler, kun *bruken* av verket reguleres av lisensen.

CC er pr. i dag ikke integrert med klareringsorganisasjonene. Flere steder i verden utredes det imidlertid nå muligheter for at medlemmer av klareringsorganisasjoner kan ta i bruk CC i samforståelse med sin organisasjon.

3.5.2 Mer om lisensene

I kjernen av CC finner vi et apparat for å utstyre digitale kopier av verk med klare og forståelige lisenser som både kan leses av maskiner og av mennesker. Lisensene kan, som sagt, tilpasses ulike formål og gir opphavsmannen eller -kvinnen et betydelig handlingsrom til å regulere bruken av verket.

Nærmere bestemt består en CC-lisens av en lett identifiserbar logo (vist på neste side) som er lenket opp til tre komponenter:

1. En *menneske-lesbar plakat*, kalt *Commons Deed*, som ved hjelp av tydelige symboler og enkelt språk kommuniserer innholdet i CC-lisensen på brukerens eget språk på en måte som er forståelig for vanlige mennesker.
2. En *advokat-lesbar kontrakt*. Dvs. en kontrakt som sier det samme som Commons Deed, men i mer presise juridiske termer som kan legges til grunn dersom bruken av verket blir gjenstand for en rettstvist.
3. Et sett med *maskin-lesbare* markeringer, i form av XML-metadata. Disse uttrykker det samme som de to foregående, men på en slik måte at programvare, som for eksempel søkeroboter, kan forstå dem og tolke dem. Søkerobotene er viktig for at innhold på Internett skal bli kjent av mulige brukere. Ved å avgrense søk slik at man for eksempel bare får treff det er eksplisitt tillatt å bruke på de måter man har tenkt kan man unngå å uaktsomt gjenbruke materiale «funnet» på nettet som rettighetshaverne ikke ønsker skal gjenbrukes.

Hvilke rettigheter som hefter ved verket oppsummeres på plakaten, og markeres ved fire symboler. Vi bruker i denne rapporten de opprinnelige engelske betegnelsene, selv om det foreligger utkast til en ikke-autorisert norsk oversettelse av lisensen.

Attribution

No commercial use

No derivative works

Share alike

De fire symbolene skal forstås slik:

- **Attribution:** Opphavspersonen skal navngis. Siden åndsverkloven slår fast at opphavspersonen har krav på å bli navngitt kan denne ikke velges bort.
- **No commercial use:** Kommersiell utnyttelse av verket er ikke lov uten avtale med rettighetshaver.

- **No derivative works:** Det er ikke tillatt å benytte verket til å skape nye og avledede verk – såkalte remixer.
- **Share Alike:** Avledede verk må ha også ha CC-lisens. Bygges det videre på flere verk kan det hende at det avledede verk har flere lisenser. Dette er som regel uproblematisk – en CC lisens med komponentene *Attribution* og *Share Alike* kan for eksempel greit kombineres med en CA-lisens (se neste avsnitt), eller en GNU Free Documentation License.

Tanken er at CC-kontrakten skal oversettes til ulike jurisdiksjoner og språk, og både være forankret i den nasjonale lovgivingen i den enkelte jurisdiksjon, og forefinnes på det eller de nasjonale språk som benyttes i jurisdiksjonen. Arbeidet med å oversette til norsk er altså ikke slutført, men pågår fortsatt.

3.5.3 Creative Archive

BBCs *Creative Archive* (CA) prosjekt, der materiale fra BBCs arkiver gjøres tilgjengelig, bygger åpenbart videre på ideene fra CC, og bruker som CC et system der rettigheter blir markert grafisk.

NO COMMERCIAL USAGE

SHARE ALIKE

GIVE CREDIT

NO ENDORSEMENT

UK ONLY

BBC har endret kortformen på to av elementene til britisk engelsk («No Commercial Usage» og «Give Credit»). Dessuten har de innlemmet «Derivative» i «Share Alike» og innført to nye elementer:

- **Share alike:** BBC tillater avledete verk, men markerer ikke dette med et eget symbol. I stedet presiseres det at avledete verk også skal distribueres under CA-lisens, og at samtlige komponenter og bidragsyttere til det avledete verket skal krediteres.

- **No endorsement and No derogatory use:** Markerer at verket ikke kan brukes i reklamekampanjer eller i sammenhenger som kan være støtende, ærekrenkende eller markskrikerisk.
- **UK only:** Verket gjøres bare tilgjengelig for Internett-brukere i United Kingdom. Årsaken til dette er at BBC ønsker å selge det samme innholdet utenfor UK og må sees i sammenheng med BBCs bakgrunn som en lisensbasert Public-service kringkaster.

3.5.4 Uønskede følger ved bruk av CC

CC-lisensene gir tillatelse til å bruke verket, og kan gi andre tillatelse til å bruke det på tilsvarende måte gjennom avledede verk. Samtidig har brukerne ingen plikt til å orientere opphavsmannen nærmere om hva de foretar seg. Creative Commons Corporation har heller ingen forpliktelse til å overvåke bruk av CC-lisensierte verk. I praksis er det derfor umulig for opphavsmannen å føre noen kontroll med bruken av ens verk i det øyeblikk de er publisert under en CC-lisens. Dette kan være uheldig i en rekke sammenhenger, og kanskje særlig hvor det er gitt tillatelse til å lage avledede verk, ettersom mange opphavsmenn gjerne har en interesse av å vite hvilke endringer som gjøres i et verk som bærer ens navn.

Dette har også en side i forhold til opphavsmannens ideelle rettigheter. Etter norsk åndsverklov (§ 3) har opphavsmannen en rett – som han ikke kan gi avkall på – til navngivelse når verket gjøres tilgjengelig, og et krav på at andre ikke foretar endringer i verket på en måte som er krenkende for opphavsmannens eller verkets anseelse. CC er tuftet på angloamerikansk opphavsrett, som i større grad gir opphavsmannen mulighet til å gi avkall på sine ideelle rettigheter. Selv om opphavsmannen kan velge å beholde retten til navngivelse, er det etter CC utelukkende et krav at opphavsmannen skal navngis «as appropriate to the media used». Det er ingen åpning i dagens CC-lisenser for at opphavsmannen kan reservere seg mot verket benyttes i sammenhenger som er krenkende, f.eks. injurierende eller blasfemiske, eller ulovlige i henhold til norsk lov. I BBCs CA-lisens er det tatt høyde for at opphavsmannen kan reservere seg mot slik bruk, gjennom klausulen «*No endorsement and No derogatory use*»

Alle CC-lisenser gis med virkning i hele verkets vernetid, det vil si 70 år etter utløpet av opphavsmannens dødsår. Dette innebærer at verken opphavsmannen eller hans arvinger vil ha mulighet til å trekke lisensen tilbake, eller senere disponere over verket på en måte som er i strid med den anvendte lisenstypen. Av den grunn vil bruk av CC-lisenser – selv hvor man bare har gitt rett til ikke-kommersiell bruk – være til hinder for senere å gi et forlag eksklusive rettigheter til utgivelse av verket (slik de fleste forlag krever). Forlagsmessig utnyttelse av CC-lisensierte verk vil også kunne fremstå som uaktuelt av andre årsaker, fordi det normalt kan fremstå som lite attraktivt for et forlag å gi ut et verk som tidligere er gjort gratis tilgjengelig for alle og enhver, både i opprinnelig form og et ukjent antall bearbejdede utgaver.

En skal også være klar over at en direkte implementering av CC vil påvirke de etablerte kollektive ordningene. Som omtalt annetsteds i denne rapporten krever Kopinor inn vederlag for fotokopiering av litterære verk. Etter endringene i åndsverkloven vil Kopinor også kreve inn vederlag for elektronisk kopiering av verk, typisk på Internett. Det er et vesentlig poeng ved Kopinors virksomhet at deres rett til å inngå avtaler om kopiering ikke er eksklusiv og at Kopinor ikke kan inngå avtaler om kopiering dersom opphavsmannen allerede har gjort det selv. Dersom opphavsmannen – f. eks. gjennom en CC-lisens – har gitt allmennheten en rett til å ta kopier av et verk vederlagsfritt kan ikke Kopinor kreve inn kopivederlag for denne bruken. For opphavsmannen betyr dette at han ikke kan gjøre krav på kopivederlag for den kopiering som gjøres av dette verket – for eksempel stipend fra *Det faglitterære fond*. Dersom bruken av CC og liknende individuelle klareringsløsninger tiltar, vil det på sikt også føre til en reduksjon i tilførselen av kollektivt vederlag til opphavsmannsorganisasjonene, noe som igjen vil resultere i svakere organisasjoner.

Man kan også velge å betrakte følgene ved bruk av CC fra et annet perspektiv – motstandere av opphavsrett, som Rasmus Fleischer i *Piratbyrån*, beskylder CC for å seile under falsk flagg. Under en CC-lisens vil typisk visse former for bruk (for eksempel ikke-kommersiell bruk) være tillatt, mens andre (for eksempel kommersielt bruk) vil være forbudt. Dermed, sier Fleischer, står CC for noe ganske annet enn «fri kultur». I tillegg mener han at de økonomiske strukturene i samfunnet har utviklet seg slik at skillet mellom «kommersiell» og «ikke-kommersiell bruk» både er uklare og irrelevante.

3.5.5 Creative Commons ver. 3.0

Internasjonalt arbeides det nå med en ny versjon av Creative Commons (versjon 3.0) der det forventes at en del av innvendingene fra europeisk hold vil bli tatt høyde for. Dette gjelder for eksempel muligheten for opphavsmenn til å sikre seg mot at verk benyttes på måter som er krenkende for verket eller opphavsmannen.

3.5.6 CC anerkjennes av domstolene

Tidligere i år ble CC for første gang testet i retten, i en konflikt mellom discjockey Adam Curry og en nederlandsk avis. Avisen hadde uten avtale med Curry trykket fotografier som Adam Curry hadde lagt ut på sin hjemmeside på *Flickr* under en CC-lisens med en *No Commercial Use*-klausul. Retten dømte i Currys favør. Avgjørelsen er interessant for den slår fast at de begrensninger på bruk som er stipulert i en CC-lisens er bindende for brukere selv om de ikke har signert en forpliktende kontrakt.

3.6 Andre merkesystemer - Copymarks

I tillegg til CC og CA, finner vi tilsvarende merkesystemer beskrevet i (Bing 2004, Contentguard 2002). Felles for dem alle er at adgangen til bruk av verk uttrykkes gjennom spesielle lisenser, koblet til et eget merkesystem slik at det skal være enkelt for publikum å forstå hva slags bruk som er hjemlet.

Man kan imidlertid tenke seg denne typen merkesystemer som går lenger enn rammeverk som CC og CA. I mangel av noe bedre navn har vi gitt disse utvidelsene navnet «Commercial Commons», og tanken er at de ikke bare skal regulere fri bruk (slik dagens CC og CA gjør), men også kommersiell bruk.

En gruppe knyttet til Creative Commons i Sør-Afrika har laget et utkast til en slik kommersiell avtale, med et tilhørende symbol (vist ovenfor). Utkastet kan leses på denne nettsiden: <http://www.openbusiness.cc/commercial-commons-license/>.

Utvalget synes dette initiativet er spennende, men mener at en tilsvarende norsk Commercial Commons-lisens må tilpasses norske forhold og det norske systemet for rettighetsforvaltning gjennom de etablerte organisasjonene for opphavsmenn og tilhørende avtaleverk.

Utvalget tenker seg dermed at et slikt merke for eksempel kunne si at utskrift i kommersiell sammenheng er tillatt, men forutsetter at man betaler vederlag til Kopinor for slike utskrifter altså en klausul al á denne:

- **Forutsetter Kopinor-avtale:** Markerer at utskrift av verket bare er tillatt dersom institusjonen, eller der utskriften finner sted, har avtale med Kopinor. Det forutsettes så at bare opphavspersoner som har rett til vederlag fra Kopinor for utskrift av materiale fra Internett benytter dette symbolet.

Når det gjelder individuell klarering tar vi det for gitt at tekst som befinner seg på nett ikke kan gjenoptrykkes i kompendier og desslike uten avtale. Men sannsynligvis vil et eget «copymark» som presiserer dette, og endog peker til et egenrapporteringsskjema hos Lino, være en nyttig påminning om dette vis-à-vis publikum.

4 Fremtidig scenario

4.1 Scenario III: Kommersielle allmenninger

Scenario III har samme utgangspunkt som scenario II – Siri Skriver legger artikkelen sin ut på nett. Nå eksisterer det imidlertid et rammeverk som bedre ivaretar Siris rettigheter. Med rammeverk tenker vi her på to ting – nemlig et anerkjent merkesystem som omfatter både ikke-kommersiell bruk (CC), og

kommersiell bruk (Kopinor og Lino). Videre antar vi at lovverket er endret for å være bedre tilpasset Internett.

Et sentralt spørsmål i denne forbindelse er å kunne skille mellom kommersiell og ikke-kommersiell bruk. Her forventer vi at det gjøres en avklaring i lovverket, slik at det for eksempel er avklart i de relevante lover om bruk til undervisningsformål, bruk som gjøres av ideelle organisasjoner, og lignende er å anse som kommersiell eller ikke-kommersiell.

Siri har valgt å gjøre sin tekst tilgjengelig under en Creative Commons-lisens som hjemler fri ikke-kommersiell bruk av teksten. Teksten er derfor klart merket med CC-logoen som lenker til en CC-deed (CC-plakat) som viser de relevante logoer med tilhørende tekst. Lisensen Siri har valgt er «Attribution» (så Siri markerer at hun forventer å bli navngitt som opphavskvinne ved enhver bruk), og «No commercial use» (så Siri markerer at enhver kommersiell bruk av teksten krever avtale). Som skikken er med Creative Commons er det også lenket til en maskinlesbar og advokatlesbar versjon av lisensen.

Videre har Siri en avtale med Kopinor som innebærer at hun skal få betalt når teksten skrives ut eller kopieres i brukssituasjoner som hjemler kompensasjon etter avtalelisens. For å markere dette har Siri utstyrt teksten sin med et spesielt Kopinor-merke. Dette markerer for kommersielle brukere at denne teksten faller inn under Kopinor-avtalen og det derfor skal betales for bruk. Også Kopinor-merket er lenket til en menneskelesbar, maskinlesbar og advokatlesbar variant av bruksbetingelsene. Den menneskelesbare versjonen vil opplyse publikum om de eksplisitte rettigheter og restriksjoner som knytter seg til utskrift og kopiering av denne teksten, den maskinlesbare varianten kan blant annet benyttes til å automatisere tellingen når nødvendig infrastruktur er på plass, og den advokatlesbare kan trekkes fram i samband med tvister.

Til sist har Siri en avtale med Lino som forvalter hennes individuelle rettigheter. På samme måte som med CC og Kopinor er også dette markert med et merke og lenket til en menneskelesbar, maskinlesbar og advokatlesbar variant av bruksbetingelsene. Lino-plakaten dreier seg om gjenbruk av teksten i form av kompendier, antologier, brosjyrer, og lignende. Dersom Siri ønsker det, så kan Lino-plakaten som ledsager tekster utstyres med bestemte retningslinjer for å ivareta opphavspersonens ideelle rettigheter etter mønster BBCs CA («Ikke for å markedsføre bestemte produkter og/eller ideer», «Ikke i støtende sammenhenger», evt. «All gjenbruk skal forelegges opphavsperson for godkjenning».)

For de tre første brukshandlingene (Lesing, Privat kopiering, Privat utlån) forholder det seg som i scenario II. Dette er private brukssituasjoner som vi mener det vil være lite hensiktsmessig å forsøke å regulere.

4) Privat gjensalg. Også på dette området forholder det seg som i scenario II. Utenfor det private område er privat gjensalg eller utlån av nedlastede verks-eksemplarer ikke tillatt uten samtykke fra opphavsmannen.

5) Kopiering med hjemmel i avtalelisens. Siden Siri har utstyrt teksten sin med et Kopinor-merke med tilhørende plakat, telles teksten opp etter de retningslinjer Kopinor har fastsatt, og midler tilføres fonds som Siri har rett til å søke på.

6) Kopiering med hjemmel i individuell klarering: Siden Siri har utstyrt teksten sin med et Lino-merke med tilhørende plakat, vet alle som ønsker å trykke opp teksten hennes i kompendier og lignende hvor de skal henvende seg for å klarere rettighetene. Som Lino-medlem får Siri betalt for dette.

7) Sitat: Som før.

8) Søk: Etter prejudikat eller en endring av åndsverkloven følger det at det kan tas slike kopier som er nødvendige for å indeksere, lagre og lenke til verk som er lagt ut på Internett på en slik måte at søkemotorer kan behandle dem. Siri har valget mellom å la verket ligge tilgjengelig på Internett for slike søk, eller å sperre for søk, f.eks. gjennom bruk av *robots.txt*.

9) Pekerhenvisninger: Spørsmålet om bruk av lenker innebærer en beføyelse som ligger innenfor opphavsmannens enerett er ikke lenger relevant, etter som åndsverkloven etter en endring bestemmer at det kan lenkes til verk som er lastet opp på Internett, dersom ikke noe annet følger av opphavsrettsnotis eller bestemmelser i annen lov, f. eks. markedsføringsloven, jf. bruk av «rammer» og «inkludering» nedenfor.

10) Syndikeringsstrømmer: Som for brukshandling 8.

11) Rammer, inkludering: Markedsføringsloven setter grenser for bruk av rammer/inkludering i tilfeller hvor dette strider mot kravet til god forretningsskikk i Markedsføringslovens § 1 eller forbudet i § 8a mot «urimelig utnyttelse av en annens innsats».

12) Innholdsdeling, fildeling: Siri har ikke eksplisitt tillatt dette, og det er derfor forbudt (som i dag).

4.1.1 Oppsummering: Kommersielle allmenninger

Med egnede merkesystemer utviklet og innarbeidet, og med en etablert og rasjonell rettspraksis på området (evt. moderate lovendringer dersom ikke dagens lov fører til en fornuftig rettspraksis) vil nettet være en attraktiv og innbringende publiseringskanal for faglitterære forfattere – både de som opplever stor til moderat popularitet, og de som publiserer verk som befinner seg «i den lange halen» (se avsnitt 5.6).

5 Relevante eksempler

Det er en underliggende premiss for de problemstillinger som drøftes i denne utredningen at de verk som finnes på Internett og den bruk som gjøres av disse er av en slik art at det er relevant for NFFs medlemmer. Under denne delen skisseres kort hvilke innholdsressurser og bruksmåter som finnes på Internett og som er relevante for NFFs medlemmer.

5.1 Kopinor

Etter avtale mellom KS og Kopinor skal det vederlagspliktige volumet for utskrifter fra Internett i perioden 2006 og 2007 beregnes på grunnlag av statistisk materiale fremskaffet i 2003. Dette grunnlaget består av MMI-undersøkelser av kopiering foretatt i norske skoler, kulturskoler og kommunal og fylkeskommunal virksomhet i angjeldende periode. Etter hva utvalget forstår har fokus for disse undersøkelsene vært fotokopiering, men det er også lagt til grunn at en viss andel av kopiene som er registrert i undersøkelsene er utskrifter av vernet materiale fra Internett. For kopier i norske skoler utgjør dette 14,6 mill. kopsisider, eller 2 % av det totale kopivolumet. Undersøkelsene gir imidlertid svært beskjeden informasjon om hvilke verkskategorier og -typer det er tale om, og bare for en marginal andel av utskriftene – ca. 1000 – er det registrert informasjon om verkenes rettighetsmessige status, herunder hva slags bruk opphavsmannen selv har tillatt gjennom opphavsrettsnotiser på web-dokumentet.

Det foregående illustrerer at det mangfold av verk som i dag finnes på Internett ikke bare brukes på en rekke høyst ulike måter, men også på en del måter som er særegne for Internett som medium, jf. bl.a. punkt 5.5 og 5.6. Utvalget mener det er viktig at NFF er oppmerksom på de muligheter som disse nye bruksmåtene åpner for når fremtidens systemer for rettighetsklarering skal utvikles. Samtidig er det etter utvalgets oppfatning vanskelig å trekke noen slutninger mht. hvilke verk som brukes – og på hvilken måte – ved institusjoner som det er nærliggende å tro bruker faglitteratur i vesentlig utstrekning, f. eks. universiteter, høyskoler og obligatoriske skoler. Som nevnt over må f. eks. avgjørelsen om hvilket vederlag som skal betales for utskrifter fra Internett i kommunale skoler i 2005 og 2006 baseres på statistisk materiale fra perioden 2003-2004. Det kan være grunn til å stille spørsmål både ved dette materialets alder og hvilke opplysninger som gis i forhold til verkskategorier og rettighetsklarering.

5.2 Norskspråklige tilbud

Norskspråklige nettressurser finnes i dag i hovedsak innenfor områdene lovverk og juridisk litteratur (Lovdata, Gyldendal Rettsdata), offentlig informasjon (ODIN), statistikk (SSB), leksikalske verk (CapLex, Store Norske Leksikon, Wikipedia) og tidsskrift (Idunn).

I forbindelse med reformen i skoleverket, som nå gjennomføres, tilbyr forlagene utstrakt bruk av nettressurser (mot betaling eller «fritt») i kombinasjon med læreverkene. OAI-tilbudene er i dag stort sett begrenset til hovedoppgaver og mastergradsoppgaver.

Under forberedelsene til Nasjonalbibliotekets initiativ om å digitalisere kulturarven, ble det anslått at det finnes om lag 400 000 titler med utgivelser på norsk. Bortsett fra noen utgivelser som er falt i det fri, finnes ingenting av dette i digital form i dag. Derfor initiativet. Generelt kan man si at tilgangen på norskspråklig, utgitt materiale er spinkelt.

5.3 Internasjonalt

Internasjonalt (dvs. først og fremst engelskspråklig) er situasjonen en annen. De store tidsskriftforlagene tilbyr i dag sine utgivelser i digital form (evt. i kombinasjon med papirutgaven). Og så har vi Googles initiativ. Ellers har etter hvert OAI-tilbudene fått et betydelig omfang. Noen eksempler: OAlster, PloS (Public Library of Science), BioMed Central, Free Medical Journals, British Medical Journal, SPARC (Scholarly Publication and Academic Resources Coalition), BBCs arkiv. Et søk internasjonalt ga 43 millioner OAI-treff (tilsvarende begrenset til Norge ga vel 5 tusen).

5.4 Blogg

Bortsett fra beskrivelsen under Scenario II, bruksmåtene 10 og 11 har ikke utvalget hatt ressurser til å kartlegge og analysere den stadig voksende bloggkulturen, og de mulighetene den gir. Men aktiviteten er omfattende. Et søk internasjonalt ga 122 millioner treff (tilsvarende for Norge var 194 tusen).

5.5 Ad Google / Søkemotorer

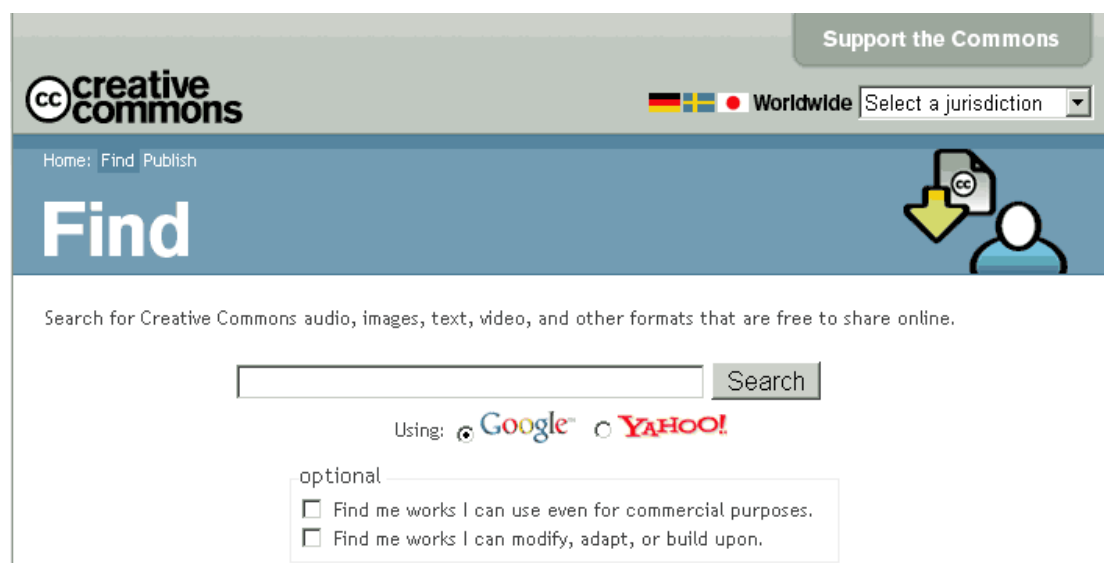
Med stort og smått finnes det flere tusen ulike søkemotorer på Internett. Google befinner seg imidlertid i en særstilling.

Google tjener mye penger. I 2005 leverte de et overskudd på 1,5 milliarder dollar, 267 % mer enn i 2004 (omsetningen var 6,1 milliarder dollar, 93 % mer enn i 2004). Dessuten har selskapet lyktes i å etablere en merkekjenning som blant annet har gitt opphav til uttrykk som «Google er din venn» (brukes som standardrespons når kolleger spør om informasjon som det er enkelt å finne med et søk på Internett), og verbet «å google» (som i visse kretser har blitt synonymt med å søke etter informasjon på Internett).

Men viktigere en inntjening, vekst og merkekjenning er at Google er ekstremt aggressiv mht. til å posisjonere seg som en helt sentral aktør i stadig flere sammenhenger der mennesker skaper, bruker eller utveksler informasjon.

Fellesnevneren for alle disse tjenestene er avansert søking og sosial navigasjon – to områder der Google er helt ledende i å beherske teknologien og derfor i praksis uten seriøse konkurrenter.

I tillegg til websøk tilbyr Google for eksempel en lang rekke spesialiserte søketjenester som blant annet omfatter ymse diskusjonsforum på det som kalles *Usenet* (Group Search), blogger (Blog Search), e-handelsteder (Froogle), nyheter (Google News), bilder (Image Search), akademiske publikasjoner og siteringer (Google Scholar), trykte bøker (Book Search), samt søk i blogg-sfæren, blant innhold med creative commons-lisens, i en egen «ordliste» syntisert fra definisjoner på nettet (Google define:), og søk i nettleksikon som Wikipedia. I tillegg tilbyr Google en egen epost-tjeneste (Gmail), blogg-vert (Blogger), en nettbasert tekstbehandler (Writely), en søketjeneste rettet mot brukeres egen harddisk (Google Desktop Search), osv., osv. I tillegg tilbyr Google utviklere et såkalt API (Application Programmers Interface) tuftet på Web Services teknologi. Dette gjør det mulig for uavhengige utviklere å sy sine anvendelser sammen med Googles tjenester i en intrikat symbiose. Det går knapt en uke uten at Google eller noen av Googles partnere annonserer en ny, nett-sentrisk informasjonstjeneste.

Et vesentlig poeng med Googles tjenester er at Google har adgang til tekst og kan bearbeide denne med ulike typer data-mining teknologier. Det gjelder for eksempel all den tekst som Googles roboter «finner» på nett eller som legges inn av brukerne av Blogger. Alt dette kopieres til Googles enorme datalagre for videre bearbeiding. Men Google har også sikret seg retten til å analysere de tekster som brukere gjør tilgjengelig på side private disketter gjennom Google Desktop Search, samt all den epost som passerer gjennom Gmail, og all den tekst som redigeres med Writely. Google har sannsynligvis allerede tilgang til mer tekst for analyse enn noe annet selskap på kloden.

I den korte fremtidsfabelen EPIC 2014 (Sloan og Thompson 2004) forteller Robin Sloan og Matt Thompson hvordan Google gjennom kløktig manøvrering og strategiske partnerskap fram mot år 2014 sakte men sikkert utvikler seg

til EPIC, som står for «*Evolving Personalized Information Construct*». Dette «konstruktet» er for det første personlig – dvs. det tilpasses hver enkelt brukers preferanser, ønsker og behov. Denne personaliseringen innebærer at brukerne får et eierskapsforhold til «konstruktet» - dette er en form for kundeinnlåsing der den innlåste kunden tror at hans vokter er hans tjener, og derfor nødvendig vil bli av med denne. Men enda viktigere er det at et slikt «konstrukt» helt naturlig blir tildelt rollen som *portner* som faktisk blir å regulere hver enkelt publikummers adgang til media og vice versa. En slik portnerfunksjon har en enorm kommersiell verdi, fordi den som kontrollerer portneren vil sitte som en edderkopp og kunne kontrollerte alle de verdinett som spinnes rundt den. Til slutt blir EPIC-konstruktet så sentral at de aktører som av eget valg eller gjennom eksklusjon befinner seg utenfor EPIC-konstruktet marginaliseres og ender til slutt opp som konsumenter eller leverandører av nisjeprodukter for teknofober og pensjonister.

Google er for øvrig ikke den eneste aktøren som pretenderer til å fylle en slik rolle i fremtiden. Apples og Microsoft sterke satsinger på *mediaspillere* der DRM sørger for kundeinnlåsing er åpenbart uttrykk for lignende strategier. Både hos Microsoft og Apple er det mediaspillere som ivaretar portnerfunksjonen og som danner det uunnværlige bindeleddet mellom publikum og utgiver, mens i Googles strategi er det en unik søkemotor som fyller denne rollen.

Selv om Sloans og Thompsons fremtidsfabel setter tingene på spissen, og selv om det ikke er sikkert at Google lykkes i å beholde sin dominerende posisjon på dette området, så er vi overbevist om at Internett og søkemotorer er i ferd med å endre måten publikum orienterer seg i medielandskapet på. Sakte, men sikkert, kommer de tradisjonelle «veiviserne», som annonser i dagspressen, anmeldelser, «sjokkselgere» i bokhandelen, m.m. til å bli mindre viktige, og *søking* kommer til å bli en stadig mer sentralt når folk skal finne fram til en bok, artikkel, film, låt eller et program eller spill. Vi antar at på sikt vil konsekvensen av denne utviklingen være at verk som ikke er synlig gjennom søk, ikke vil være synlig for et større publikum.

Dersom denne antagelsen er riktig, så innebærer det minst to ting:

For det første betyr det at forlagene blir nødt til å se med hele nye øyne på fenomener som *Google Book Search*. Det blir ikke lenger spørsmål om hvor mye søkemotorselskapene skal betale for å få lov til å skanne bøker slik at det kan søkes etter dem. Spørsmålet blir i stedet hvor mye utgiverne må betale for at bøkene deres skal bli synlig gjennom søkemotorene.

For det andre betyr det ytterligere marginalisering av små språkområder som det norske. Når litteratur gjøres søkbar er det naturlig at det er de største språkene i verden som prioriteres av søkemotorselskaper som har hele verden som sin naturlige markeds plass. Skal den norske litteraturen gjøres søkbar må dette sannsynligvis gjøres i Norge med mindre man er villig til å vente svært lenge. Det er derfor prisverdig at Nasjonalbiblioteket har startet arbeidet med

å digitalisere norsk litteratur, men det bør gjøres mer for å støtte opp om dette. Alle bøker produseres i dag fra datasats. Dersom forlagene pålegges å pliktavlevere maskinlesbare manuskript til Nasjonalbiblioteket kan man unngå kostbar og tidkrevende skanning av trykte tekstsider.

5.6 Den lange halen

En konsekvens av at verdensomspennende søk i informasjonsressurser blir en viktig inngangsport til informasjon, er at en del forretningsmodeller som ikke er bærekraftige i tradisjonelle markeder, blir det i markeder som tar utgangspunkt i slike søk. Et eksempel på dette er «den lange halen» (the long tail) som er illustrert i figuren over. Dersom man antar at figuren illustrerer boksalg der man plottes bøker etter antatt salgsvolum langs x-aksen, og forventet salg langs y-aksen, så befinner kioskvelterne seg til venstre i figuren, og så bøker med mer moderat salg mot høyre. På et eller annet punkt er forventet salg så marginalt at det i et tradisjonelt marked, der produksjon, distribusjon og lagring har en betydelig komponent av faste kostnader, ikke lenger vil være regningsvarende å gi ut boken. I figuren er dette punktet illustrert ved grafen endrer farge fra grønn til rød.

I et marked der de faste kostnadene knyttet til produksjon og distribusjon av tekster er minimale, kan avskjæringspunktet skyves helt til høyre i grafen. Det er dette som er tilfelle med den såkalte blogg-sfæren – som består av et svært stort antall tekster som tidligere var upubliserbare fordi de hadde såpass lite potensielt publikum at det ikke var regningsvarende for noe forlag å utgi dem.

Den «lange halen» åpner for et langt større kulturelt mangfold enn det tradisjonelle forlagsbaserte markedet for åndsverk. Men like interessant er det økonomiske aspektet. Fordi den lange halen er svært lang, så representerer *summen* av alle utgivelsene som inngår i den lange halen betydelige verdier. Det er det økonomiske potensialet i *disse* verdiene Google har oppdaget muligheten til å utnytte. Praktisk talt hele Googles overskudd stammer fra reklameinntekter som er knyttet opp mot tekster i «den lange halen» gjennom programmer som *Adsense* og *Adwords*.

Vi føler at en av utfordringene for skribentens interesseorganisasjoner fremover, er å bryte Googles monopol på å høste økonomisk utbytte av den lange halen.

6 Sammenfatning og konklusjoner

6.1 Anbefalinger – forslag til tiltak

1. Andelen materiale på Internett med uklar eller mangelfull rettighetsinformasjon er stor. Dette skaper en usikkerhet 1) for brukerne av materialet, og 2) med hensyn til hvorvidt Kopinor kan kreve inn vederlag for utskrift og annen bruk. Dagens rettstilstand er uklar og gir ingen klar anvisning på hvordan en skal forholde seg til slikt materiale. Utvalget mener det vil kunne bidra til å frata Kopinor og de kollektive vederlagsordningene legitimitet dersom det ikke etableres løsninger som sikrer en klarere og mer sikker holdning med hensyn til hvilke verk det kan kreves kopivederlag for.

Anbefaling: Utvalget anbefaler at NFF tar initiativet til at det utvikles nye, tilpassede klareringssystemer av typen Creative Commons/Commercial Commons, som tilbys medlemmene i tillegg til, og i forlengelse av de kollektive løsningene. Utvalget mener at dette er en egnet og praktisk løsning på de opphavsrettslige uklarheter som i dag hefter ved en betydelig del av de verk som er tilgjengelig på Internett.

2. De fleste norske institusjoner som i dag tilbyr høyere utdanning tilbyr også løsninger for sine ansatte og studenter om å publisere sine arbeider på Internett gjennom ulike typer Open Access, dvs. publisering hvor verkene stilles til rådighet for publikum vederlagsfritt og med relativt vide rammer for hvordan verkene kan spres videre i uendret form. Utvalget mener det er grunn til å anta at dette berører mange av NFFs medlemmer, samtidig som erfaringen viser at de avtaler som inngås mellom opphavsmann og institusjon ofte er mangelfulle, om enn eksisterende i det hele tatt.

Anbefaling: Utvalget anbefaler at NFF informerer sine medlemmer om hva Open Access Initiative (OAI) er, hvordan OAI best kan benyttes som publiseringsform og hvilke løsninger for rettighetsklarering som best kan benyttes.

3. Dagens lovgivning på opphavsrettens område er på en del steder lite tilgjengelig og etterlater tvil med hensyn til hvordan normal aktivitet på Internett reguleres. Utvalget mener at NFF, som en sentral opphavsmannsorganisasjon, bør arbeide for en klar og hensiktsmessig lovgivning, som sikrer opphavsmennenes interesser på en rimelig måte, samtidig som samfunnets interesser sikres ved at utgitte verk bevares og stilles til rådighet i rimelig utstrekning.

Anbefaling #1: Utvalget anbefaler at NFF arbeider for en endring av:

- a. *Pliktavleveringsloven, slik at det åpnes for digital pliktavlevering, også av verk som kun utgis i analog eller trykt form.*

- b. *Åndsverkloven, kapittel 1 for å tilrettelegge for katalogisering og søk blant verk som er tilgjengelige på Internett, og kapittel 3 for å sikre at verk som er gjort tilgjengelig på Internett fritt kan lenkes til eller på annen måte brukes på en måte som ikke skader rettighetshavernes legitime interesser.*

Anbefaling # 2: *Utoalget anbefaler at NFF tar initiativet til å utrede en forretningsmodell som kan benyttes ved formidling av verneede verk fra databaser, jf. Nasjonalbibliotekets digitaliseringsinitiativ. Forslag/skisse til en slik modell er vedlagt i appendiks C.*

4. NFFs kriterier for medlemskap og stipend er først og fremst knyttet til tradisjonell, papirbasert publisering. Det er etter utvalgets syn grunn til å tro at en del materiale som isolert er vederlagspliktig, og som Kopinor krever utskriftvederlag for, er skapt av personer som ikke tilfredsstillter kriteriene for tildeling av stipend eller medlemskap i NFF.

Anbefaling: *Utoalget anbefaler at NFF vurderer hvordan man ved tildeling av stipend og medlemskap skal forholde seg til nye digitale publiseringsformer og genre (f. eks. blogg, wikier ol.).*

5. Kreativt konstruksjon av digitalt sammensatte (multimodale) tekster, som nå planlegges og forventes i skole og utdanning (jf. «kunnskapsløftet» og de nye læreplanene), forutsetter tilgang på digitalt materiale i alle tekstformer (skrift, bilde, levende bilde og lyd). For å lette skolens tilgang på digitalt tekstmateriale for ikke-kommeriell utnyttelse må det legges til rette for en kollektivt frikjøp av tekster for dette formål.

Anbefaling: *Utoalget anbefaler at NFF utreder mulighetene for å få i stand statlige frikjøp av rettighetsbelagte verk til bruk i utdanning.*

Generelt anbefaler utvalget at ovennevnte tiltak så langt det lar seg gjøre iverksettes i samarbeid eller samråd med de øvrige skribentorganisasjonene.

Kilder

Klikkbare lenker til kilder som kan leses på web er samlet på denne nettsiden: http://heim.ifl.uio.no/gisle/wiki/index.php/NFF_CDM.

AAP (2005) *Publishers Sue Google Over Plans To Digitize Books*, [2006-04-18], oppdatert: 2005-10-19, AAP, (Press Release) <<http://publishers.org/press/releases.cfm?PressReleaseArticleID=292>>.

Bing, J. (2004) Copymarks: A suggestion for simple management for copyrighted material, *International Review of Law, Computers & Technology*, vol. 18, nr. 3, ss. 347-374.

Bray, T. (2003) «Deep Linking» in the World Wide Web, [2006-05-05], W3C <<http://www.w3.org/2001/tag/doc/deeplinking.html>>.

- Contentguard (2002) *XrML 2.0 Technical Overview*, [2006-02-28], oppdatert: March 8, Contentguard, (pdf) <<http://www.xrml.org/reference/XrML-TechnicalOverviewV1.pdf>>.
- Haugstad, T. (2006) Google bryter opphavsrettregler, *Dagens Medier*, nr. 3, 2006-02-24, s. 5.
- Hoorn, E. og Graaf, M. v. d. (2006) *Copyright Issues in Open Access Research Journals: The Authors' Perspective*, [2006-05-13], oppdatert: February 2006, D-Lib Magazine, Corporation for National Research Initiatives, (web page) <<http://www.dlib.org/dlib/february06/vandergraaf/02vandergraaf.html>>.
- Lessig, L. (2004) *Free culture : how big media uses technology and the law to lock down culture and control creativity*, Penguin Press, New York.
- NTB (2006) Mener iTunes Music Store bryter norsk lov, *NTB*, Oslo, 2006-01-25.
- robotstxt.org (1996) *Robots Exclusion*, [2006-02-28] <<http://www.robotstxt.org/wc/exclusion.html>>.
- Sandoval, G. (2006) *Newspapers want search engines to pay*, [2006-04-18], oppdatert: 2006-01-31, CNET News.com <http://news.com.com/2100-1025_3-6033574.html>.
- Sloan, R. og Thompson, M. (2004) *EPIC 2014*, [2006-04-18], RobinSloan <<http://www.robinsloan.com/epic/>>.
- United States District Court (2006) *Field vs. Google, Robert C. Jones*, United States District Court, District of Nevada.
- WIPO (1996) *WIPO Copyright Treaty*, [2006-02-15], oppdatert: Dec. 23, World Intellectual Property Organization <<http://www.wipo.int/documents/en/diplconf/distrib/94dc.htm>>.

Appendiks A: Opphavsrett – en kortfattet innføring

Denne kortfattede innføringen i opphavsrett er i stor grad basert på Olav Torvunds artikkel på world wide web: *Opphavsrett – en introduksjon*, publisert på <http://www.torvund.net/artikler/art-opphav.asp> (lesedato 18. april 2006).

A.1: Innledning - hva er et åndsverk?

Et nøkkelbegrep i opphavsretten er *åndsverk*. Åndsverket er det som man i juridisk terminologi kaller rettens gjenstand – det som er vernet.

Etter åndsverkloven § 1 annet ledd forstås med uttrykket åndsverk «litterære, vitenskapelige eller kunstneriske verk av enhver art og uansett uttrykksmåte og uttrykksform», så som bl.a. skrifter av alle slag, muntlige foredrag, musikkverk (med eller uten tekst), filmverk, fotografiske verk og malerier, tegninger, grafikk og lignende billedkunst, samt oversettelser og bearbeidelser av verk som er nevnt foran.

Frembringelser som ikke er resultat av en skapende innsats, er i opphavsrettslig forstand ikke åndsverk. Det stilles i den sammenheng krav til verkshøyde – frembringelser som ikke er resultat av en selvstendig, skapende innsats er ikke opphavsrettslig vernet (de kan imidlertid ha vern etter andre regler, bl.a. databasebestemmelsen i åvl. § 43).

A.2: Opphavsmannens enerett

A.2.1: Økonomiske rettigheter

Åndsverkloven gir opphavsmannen visse rettigheter til å disponere over de verk han skaper. Disse rettighetene gis i form av eneretter, og omtales gjerne som de økonomiske rettigheter, ettersom det i eksklusiviteten ligger en mulighet til å sette økonomiske krav som forutsetning for at andre skal kunne utnytte verket.

Innenfor de rammer som loven trekker opp, består opphavsmannen enerett av to hovedbeføyelser, som følger av åndsverkloven § 2:

- Enerett til eksemplarframstilling, og
- Enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten.

Eneretten til eksemplarframstilling innebærer at ingen andre enn opphavsmannen har rett til å fremstille kopier m.m. Eksemplarframstillingsretten gjelder verket både i dens opprinnelige og i endret skikkelse. En film basert på en roman vil f.eks. være et eksemplar av romanen.

Eneretten til tilgjengeliggjøring gjelder både spredning, fremføring og visning av verket. I opphavsrettslig forstand omfatter spredning kun spredning av fysiske verkseksemplarer. «Spredning» av verket i elektronisk form omfattes av lovens fremføringsbegrep.

Opphavsmannens enerett gjelder bare bruk av verket utenfor det private området. Hva som skal regnes som «privat område» er dels beskrevet i lovens forarbeider og ellers vurdert i ulike domstolsavgjørelser.

Etter åndsverkloven § 4 kan opphavsmannen ikke motsette seg at andre utnytter hans verk slik at nye og selvstendige verk oppstår. Man kan f. eks. utnytte eksisterende litteratur om opphavsrett når en skriver en artikkel om emnet, og artikkelen krenker ikke opphavsretten til de som har skrevet den litteratur jeg har benyttet. En annen ting er at det ikke er lett å trekke en grense mellom dette og å ettergjøre et verk, eller å bearbeide det.

A.2.2: Ideelle rettigheter

Gjennom de ideelle rettighetene i åvl. § 3 har opphavsmannen bl.a. krav på navngivelse og vern mot at verket gjengis i en skikkelse eller form som er krenkende overfor opphavsmannens eller verkets anseelse.

A.3: Hvem er opphavsmann?

Opphavsretten oppstår hos den som skaper verket, jf. åvl. § 1. Det er den eller de personer som yter den skapende innsats som er *originære opphavsmenn*. Det er alltid fysiske, ikke juridiske, personer som erverver opphavsrett til et verk når det skapes. Dette utgangspunktet ligger til grunn for at utnyttelse av opphavsrett av andre enn opphavsmannen selv må bero på en overdragelse av opphavsretten.

Dersom flere bidrar med skapende innsats, kan man få et fellesverk (§ 6), et sammensatt verk eller et samleverk (§ 5).

A.4: Avgrensning av opphavsretten

Gjennom åndsverklovens kapittel 2 avgrenses opphavsmannens enerett, hvormed det gjøres inngrep i opphavsmannens enerett til selv å råde over sine åndsverk.

Det må understrekes at avgrensningsbestemmelsene ikke innskrenker opphavsmannens ideelle rettigheter, § 11.

Åndsverklovens avgrensningsbestemmelser er resultat av en avveining mellom behovet for en sterk enerett og allmennhetens behov for å bruke andres verk. Blant de mest sentrale avgrensningsbestemmelsene finner vi bestemmelser om:

- **Eksemplarfremstilling til privat bruk.** Etter åvl. § 12 kan det foretas en begrenset eksemplarfremstilling til privat bruk. Det er et vilkår at det verk som kopieres er offentliggjort. Det er en forutsetning for at man skal kunne fremstille lovlige kopier til privat bruk, at det eksemplar man kopierer fra er lovlig fremstilt. Det er således ikke tillatt å laste ned musikk, film eller annet som er gjort ulovlig tilgjengelig på nettet, selv om nedlastingen er til privat bruk. Opphavsmenn skal ha en «rimelig kompensasjon» for den kopiering som skjer.
- **Videre spredning av eksemplarer.** Den som har et lovlig ervervet eksemplar av et verk, kan i henhold til åndsverkloven § 19 overdra dette eksemplaret videre. Man sier gjerne at opphavsmannens enerett til spredning konsumeres i forhold til det enkelte verkseksemplar i det eksemplaret overdras. Dette innebærer at man kan selge sine gamle bøker, plater, videokassetter, dataprogrammer, osv. Verk kan i utgangspunktet *lånes ut*, men ikke *leies ut*.
- **Sitat.** Åndsverkloven § 22 gir rett til å sitere fra et offentliggjort verk «*i samsvar med god skikk og i den utstrekning formålet betinger*». Som utgangspunkt gjelder at sitatet skal gjengis i en sammenheng. Det gjelder ikke bestemte kvantitative eller kvalitative grenser for sitatretten – hvor disse grensene skal trekkes beror på en konkret vurdering i det enkelte tilfelle

A.5: Overdragelse av opphavsrett

A.5.1: Generelt

Opphavsretten kan overdras. Dette følger av åvl. § 39.

Det vanlige er at man overdrar visse opphavsrettslige beføyelser, ikke hele opphavsretten. Betydningen av dette ser man når det dukker opp utnyttelsesmuligheter som partene ikke har tenkt på. Retten til slik utnyttelse vil være hos opphavsmannen, ikke den som opphavsrettslige beføyelser er overdratt til.

Det er ingen formkrav for slike avtaler. Den kan være underforstått og formløs.

Åndsverkloven § 39a er en viktig tolkingsregel for avtaler om overdragelse av opphavsrett. Bestemmelsen lyder:

«Har opphavsmannen overdratt rett til å bruke verket på en bestemt måte eller ved bestemte midler, har erververen ikke rett til å gjøre det på andre måter eller ved andre midler.»

Bestemmelsen er uttrykk for det såkalte spesialitetsprinsipp, som forstås slik at avtaler om opphavsrett tolkes innskrenkende i opphavsmannens favør. En uklar avtale går utover den som påstår å ha fått opphavsrett overdratt til seg.

En praktisk viktig konsekvens, som i dag er gjenstand for vanskelige forhandlinger, er at et forlag eller et tidsskrift som her rett til å utgi et verk på papir, ikke har rett til å utgi det i elektronisk form.

A.5.2: Endringer og videre overdragelse

Den som har fått overdratt opphavsrett har som hovedregel ikke rett til å endre verket, med mindre det er avtalt eller må anses avtalt, åvl. § 39b første ledd.

Opphavsretten kan heller ikke overdras videre uten opphavsmannens samtykke, med mindre opphavsretten inngår i en forretning eller forretningsavdeling og overdras sammen med denne, åvl. § 39b annet ledd. Hvis et forlag f.eks. skulle selge sin skolebokavdeling, så vil de også kunne overdra denne forlagsavdelingens opphavsrettigheter sammen med denne. Men forlaget kan ikke overdra rettigheter til enkeltverk.

A.6: Opphavsrettens varighet

Opphavsretten varer i 70 år fra utløpet av opphavsmannens dødsår, åvl. § 40.

A.7: Sanksjoner ved opphavsrettskrenkelse

Ved opphavsrettskrenkelse er de tre sett av sanksjoner.

Man kan for det første straffes i medhold av åndsverkloven § 54. Strafferammen er bøter eller fengsel i inntil 3 måneder.

Man kan for det annet bli erstatningsansvarlig etter åndsverkloven § 55. Opphavsmannen kan for det første kreve erstatning for det økonomiske tap han har lidt. Er retten krenket ved forsett eller grov uaktsomhet, kan han dessuten kreve oppreisning for ikke-økonomisk skade. Opphavsmannen kan uansett kreve den nettofortjeneste krenkeren har hatt ved den ulovlige handlingen.

Endelig kan man kreve at ulovlig fremstilte eksemplarer inndras eller tilintetgjøres i medhold av åndsverkloven § 56.

A.8: Vern av tekniske beskyttelsesmekanismer

Etter åvl. § 53a er det ikke tillatt å fjerne effektive tekniske beskyttelsessystemer som skal kontrollere eksemplarframstilling eller tilgjengeliggjøring for allmennheten. Det er heller ikke tillatt å selge utstyr eller programmer som i all hovedsak brukes til å omgå eller fjerne slik beskyttelse.

Etter § 53b er det for bestemte situasjoner gitt anledning til å omgå slike beskyttelser når den hindrer visse former for lovlig bruk, og rettighetshaver ikke på annen måte har sørget for at verket er tilgjengelig for slik bruk.

Det er også forbudt å fjerne elektronisk rettighetsinformasjon, åvl. § 54 d. Dette kan f. eks. være ulike former for koder som legges inn i et verk for å identifisere hvilket verk det er, og som brukes for digital rettighetsadministrasjon.

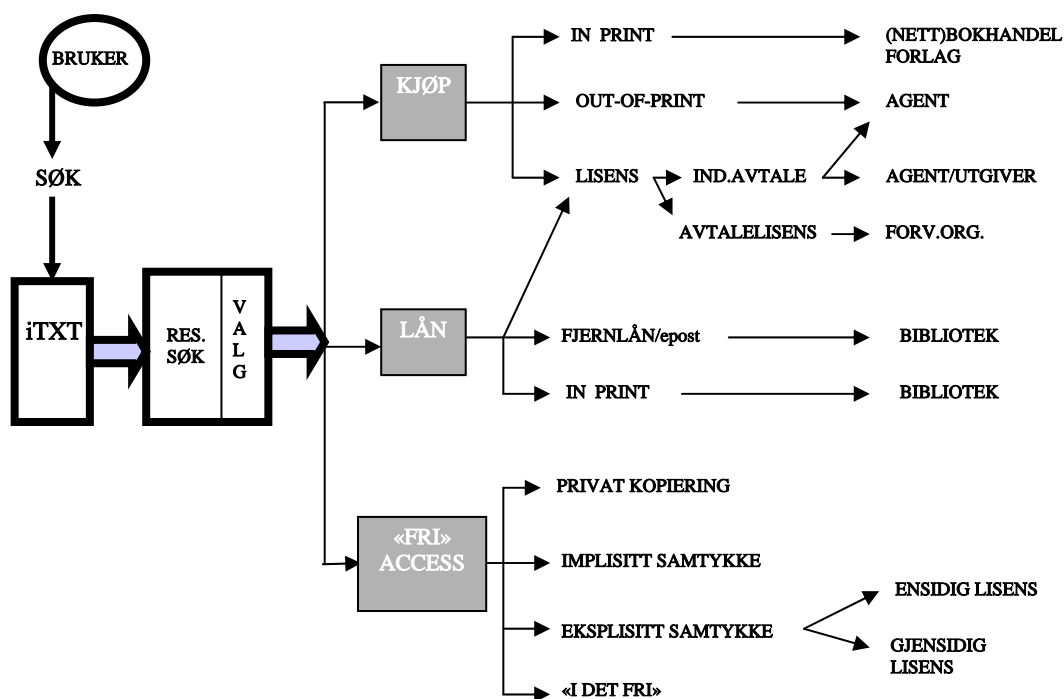
Appendiks B: Nøkkeltall for fotokopiering av beskyttede verk som skjer i skoler og kommuner i 2005

Nøkkeltall for fotokopiering av beskyttede verk som skjer i skoler og kommuner i 2005:

- Det kopieres årlig 230 millioner sider opphavsrettslig beskyttet materiale i norske skoler. 185 millioner av disse kopiene er fra bøker.
- Bare kopiene fra bøker tilsvarer en mengde på 1 330 000 bøker i grunnskolen og 242 000 for videregående skole, til en samlet verdi av 247 mill. kroner. For tilgangen til dette materialet betales det i 2005 64 millioner kroner.
- I tillegg kopieres det årlig 30 millioner sider beskyttet materiale i kommunal og fylkeskommunal administrasjon.

- Av totalt 260 millioner sider beskyttet materiale, utgjør utskrifter fra digitale kilder (bl.a. Internett) 15 millioner sider.
- I 2004 betalte kommunene til sammen kr 94,8 mill. kr i vederlag til Kopinor:
 - ♦ Kr. 81,7 mill. for kopiering i skolene.
 - ♦ Kr. 3,4 mill. for kopiering i kultur- og musikkskolene.
 - ♦ Kr. 9,7 mill. for kopiering i administrasjon og drift.
- For 2005 mener Kopinor at det skal betales kr 97 mill. på bakgrunn av den nye statistiske undersøkelsen. KS har foreløpig bare akseptert at det faktureres kr 89 mill.
- Vederlaget som betales for kopiering, går ut igjen til de grupper av rettighetshavere som har skapt verkene, bl.a. forfattere, illustratører, journalister og forlag.

Appendiks C: Skisse til forretningsmodell i samband med formidling av vernede verk fra databaser

Appendiks D: Utvalgets medlemmer

Hans Marius Graasvold er cand. jur. (UiO 2001), med opphavsrett, IT- og kontraktsrett som spesialfag. Han arbeider som juridisk rådgiver i Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening. Han har utgitt *Norsk Skribentrett*

(m. Jon Bing og Eirik Djønne, Universitetsforlaget 2006) og *Pekeransvare – ansvar for publisering av pekere til informasjon på internett* (Complex 10/02).

Gisle Hannemyr, er siv. ing. (University of Manchester). Han er universitetslektor ved UiO, gründer, faglitterær forfatter (siste bok, *Hva er Internett*, Universitetsforlaget, 2005) og lærebokforfatter (vgs.). Han har siden 1996 bidratt med en fast spalte i tidsskriftet PCWorld som publiseres parallelt på nettet via en egen blog. Hans forskningsinteresser omfatter konvergens, teknologi og samfunn, datasikkerhet, informasjonsarkitektur, digitale medier, IKT-standardisering, åpne systemer, og navigasjon i store informasjonsrom.

Håkon Wium Lie, er dr. philos. Fra UiO med avhandlingen *Cascading Style Sheets*. Han har bakgrunn fra bl.a. MIT Media Lab Electronic Publishing Group, WWW-prosjektet ved CERN i Geneve. Han har publisert flere artikler og bøker, den siste er *Cascading Style Sheets: Designing for the Web, 3rd ed.* (Addison-Wesley, 2005). Han er i dag *Chief Technology Officer* ved Opera Software AS, Oslo.

Gunnar Liestøl er dr. philos. på avhandlingen *Essays in Rhetorics of Hypermedia Design* og førsteamanuensis ved Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo. Liestøl var medlem av NFFs styre fra 1998-2006 og er medlem av LINOs styre siden 2003. Hans faglige interesse er digitale medier generelt, og hypertekst, dataspill, digital genreutvikling og digital design spesielt. Liestøl har produsert flere multimediasystemer, deriblant *Kon-Tiki Interactive* (Gyldendal 1995), og publisert en rekke artikler og bøker både nasjonalt og internasjonalt, senest *Digitale medier. En innføring* (m. T. Rasmussen, Universitetsforlaget 2003) og *Digital Media Revisited* (m. A. Morrison og T. Rasmussen, MIT Press 2003). Han er også lærebokforfatter (vgs).

Mads Liland, mag. art. (Universitetet i Bergen), amanuensis to år (Møre og Romsdal Distriktshøgskule, Universitetet i Århus), forlegger 10 år (Det Norske Samlaget, Fabritius, Dagens Næringsliv), universitetsbokhandler 10 år (Akademika). Er daglig leder i Forvaltningsorganisasjonen LINO.